

Kandidatafhandling – Cand.merc.aud.

Revisors ansvar

En undersøgelse af tendenserne og konsekvenserne for revisionsbranchen

Afhandlingens forfatter:

Henriette Bruun Jørgensen

Censor: _____

Vejleder: Søren Primdahl

Antal anslag: 181.555

Afleveringsdato: 13. oktober 2014

Institut for Revision og Regnskab

Copenhagen Business School 2014

Executive Summary

The focus on auditors' liability has increased since the beginning of the 21st century because of the major corporate scandals. The purpose of this thesis is to examine trends in auditor liability and the impact it can have on the profession in the future. From this it is examined whether it is relevant to consider a limitation of the civil liability of auditors in Denmark.

Auditors liability can be disciplinary and civil liability. Disciplinary liability is when the auditor acts inconsistently with generally accepted auditing standards. Civil liability is when someone suffers a loss and the auditor doesn't have performed his work well.

Based on my analysis it had been clear which problems there exist regarding to auditors liability. The first problem is responsibility between the management and the auditor. Second problem is that under Danish law there is a fundamental principle of joint liability. Together with the auditors statutory insurance it makes the auditors the most attractive objective to sue. Third problem is the phenomenon of "deep pocket". Fourth problem is that auditors obligation to have an insurance when no one else have. Fifth problem is increasing liability claims which are out of proportion. Finally there is an expectation gap between the users of financial statements and the audit.

These problems or trends can have some catastrophic consequences for the accounting profession. The consequence will be that one of the Big 4 collapse if they lose one of the billion Danish kroner lawsuits. This will hurt the competition which will affect the listed companies. One thing is the economic aspect but it will also damage the auditors reputation. Another consequence will be that no one wants to audit the listed company because the risk is too high. Finally it can have that consequence that no one wants to insure auditors which will make the industry self-insured.

Based on my analysis it can be concluded that it is about time for Denmark to establish a limitation of the civil liability of auditors.

I have come up with some suggestions for improvements to prevent these consequences to become true. First establish compulsory liability insurance for board members and the managing director. Second limit the joint liability. Third change the requirements for auditors insurance. Fourth set higher requirements for board members.

Indholdsfortegnelse

1. Indledende del	5
1.1. Indledning.....	5
1.2. Problemformulering	6
1.3. Afgrænsning.....	8
1.4. Begrebsforklaring	9
1.5. Anvendte forkortelser	9
2. Metode.....	10
2.1. Undersøgelsestyper.....	10
2.2. Dataindsamling.....	11
2.2.1. Interview.....	11
2.3. Kildekritik.....	14
2.4. Teorivalg	14
2.5. Opgavens struktur	14
3. Revisors ansvar	16
3.1. Erstatningsansvar	17
3.1.1. Revisors forsikringsforhold	19
3.1.2. Fordeling af erstatningsansvaret mellem flere ansvarlige	20
3.2. Disciplinæransvar	21
3.2.1. Responsumudvalget	24
3.2.2. Revisornævnet vs. Responsudvalget	25
3.2.3. Disciplinæransvar over til erstatningsansvar.....	25
3.3. Sammenfatning	28
4. Tendenser indenfor revisoransvar.....	29
4.1. Forholdet mellem ledelsens og revisors ansvar	30
4.1.1. Ledelsens ansvar.....	30
4.1.2. Revisors ansvar	32

4.1.3. Ledelsens kontra revisors ansvar.....	33
4.2. Solidarisk hæftelse.....	39
4.3. Deep Pocket.....	41
4.4. Revisors lovpligtige ansvarsforsikring.....	43
4.5. Proportionalitet i erstatningskravet	47
4.6. Forventningskløft mellem regnskabsbrugere og revision	48
4.7 Sammenfatning	50
5. Konsekvenser for fremtiden	54
5.1 Sammenfatning	57
6. Begrænsning af revisors ansvar i fremtiden	59
6.1. Sammenfatning	70
7. Forslag til forbedringsmuligheder	72
8. Konklusion	76
9. Litteraturliste	82

1. Indledende del

1.1. Indledning

I de senere år er der sket en stigning i antallet af erstatningssager og i de beløb, som revisor bliver stævnet for, hvilket er noget revisorer og deres revisionsfirmaer har måttet konstatere er en realitet.

En begivenhed i 1990 endte med at sende chokbølger igennem dansk erhvervsliv og revisionsbranchen. Der er her tale om Nordisk Fjer sagen, som blev en stor besvigelsessag, hvor ledelsen manipulerede med regnskabet og lavede fiktive handler med fjer. Kreditorerne og aktionærene tabte penge, hvorfor der blev lagt sag an mod direktører, bestyrelsesmedlemmer og revisorer. Den ansvarlige koncerndirektør begik selvmord, øvrige medvirkende direktører fik fængselsstraffe, bestyrelsesmedlemmer og revisorer fik bøder.

Udover at sagen vakte stor uro i erhvervslivet, vakte den også stor politisk røre, hvilket førte til en lang række stramninger i selskabsloven samt skærper af revisorers pligter i forbindelse med revision af selskaber.

Der skulle siden gå 10 år efter Nordisk Fjer sagen, før de næste store besvigelsessager dukkede op, og således erstatningssager mod revisorer m.fl. Det skete med E-Huset og Memory Card Technology i 2001, hvor erstatningskravene lød på henholdsvis 50 mio. kr. og 100 mio. kr. De næste store sager kom i 2008 og 2009, hvor erstatningskravet mod revisor lød på 1 mia. kr. i henholdsvis Roskilde Bank, IT Factory og EBH Bank. Som det kan ses, er der sket en markant stigning i de erstatningskrav, som revisorer er mødt med (*Weerd, 2011*).

Revisor kan ifalde tre slags ansvar, såfremt revisor ikke overholder love, standarder mv. og dermed ikke udfører sit arbejde i overensstemmelse med god revisorskik;

- Erstatningsansvar.
- Strafansvar.
- Disciplinæransvar.

De tre ansvarsformer udelukker ikke hinanden. Har revisor fået tilkendt en disciplinærsanktion, og ønsker de skadelidte ydermere at få tilkendt en erstatning, må de udover at indklage det til revisornævnet også sagsøge revisor til betaling af erstatning. Dette gør sig gældende ude i praksis, hvor en sag først indbringes for Revisornævnet, og såfremt de giver medhold, bliver det til en

erstatningssag. Revisor risikerer at blive straffet to gange for samme forhold. Det forudsætter dog, at revisor har handlet i strid med god revisorskik, og at der er lidt et økonomisk tab.

I perioden efter finanskrisen skete der en klar stigning i antallet af erstatningskrav, der overskrider de almindelige krav til proportionalitet mellem revisors indtjening, og det krav revisor risikerer at skulle betale (*Klok, 2011*). Dette er en stadig stigende tendens, som tydeliggøres i nedenstående.

Virksomhedsledelsen begår økonomisk kriminalitet og der rejses et krav på et millionbeløb mod revisor. Det er sådan, situationen har set ud de senere år, hvor revisionsbranchen flere gange er blevet stævnet for meget store millionbeløb. I sager som Memory Card Technology og IT Factory tydeliggøres en række problemstillinger. I Memory Card Technology frifindes bestyrelsen i selskabet, mens revisor bliver gjort ansvarlig, selvom direktøren har handlet svigagtig og forholdt revisionen væsentlige oplysninger. Dommen giver ydermere kreditorerne mulighed for, at få dækket deres krav igennem konkursboet, som de ikke har rejst overfor revisorerne. I sagen om Memory Card Technology har revisorerne taget deres straf, da de alle er blevet dømt ved Revisornævnet (*Speitzer, 2013*). Dette viser, at det ofte starter med et disciplinæransvar, som kører videre over i en erstatningssag.

Det er ledelsen, der aflægger regnskabet, og som skriver under på, at det er retvisende. Det kan derfor undre en, at ledelsen kan gå fri, og at det er revisor, der skal stå til ansvar.

EU-Kommissionen var allerede i 2008 opmærksom på problemet om revisors erstatningsansvar. Den udsendte en henstilling til EU-landene om at størrelsen af den erstatning, som revisorerne kan komme til at betale, burde begrænses. Den danske regering har endnu ikke ønsket at implementere EU's henstilling i dansk ret. Revisionsbranchen må dog konstatere, at der bliver skudt på alt, hvad der bevæger sig og har en forsikring, og det er her revisionsbranchen kommer i skudlinjen. Det er derfor aktuelt at se på muligheden om begrænsning af revisors erstatningsansvar i fremtiden.

Problemstillingen omkring revisors ansvar finder jeg interessant, at undersøge, og det vil være emnet for denne afhandling.

1.2. Problemformulering

Regulering af revisors ansvar må som udgangspunkt være et mål om at bibeholde en stærk profession, som lever op til kapitalmarkedernes og samfundets krav om uafhængighed, og tillid til de erklæringer der afgives. Igennem de sidste 10 år er der sket en markant styrkelse af det offentlige tilsynssystem

med revisorer, hvilket må forventes at fortsætte. Der er blevet afdækket en række tilfælde igennem tilsynet med revisorer, hvor revisor ikke har iagttaget grundlæggende krav eller hvor der ikke har været den fornødne kvalitet i den udførte revision.

Der har været en stigning i antallet af revisorer, som indklages for Revisornævnet, og i en række sager er der ikendt betydelige bøder (Gath, 2011). Udover et effektivt tilsynsorgan er det væsentligt, at revisor er omfattet af erstatningsregler, som virker præventive.

Afhandlingens problemstilling omhandler revisors ansvar, hvor der er sket en udvikling i specielt erstatningskravene mod revisorer. Udviklingen siden 1991 må siges at have været voldsom, da der i perioden frem til 2008 ikke sås erstatningskrav, som oversteg 100 mio. kr., hvor det nu ikke er unormalt at se erstatningskrav på 1 mia. kr.

Revisionsbranchen har endvidere de senere år oplevet en stigende tendens til, at kreditorer/kuratorer og investorer kaster blikket på de aktører, der har "deep pockets". Dette sker, som regel uden at se på, at det faktisk er ledelserne i de pågældende virksomheder, som har ført til, at virksomhederne er gået konkurs og i flere tilfælde med besvigelser frem mod konkursen. Hvis dette er blevet tendensen, er det så rimeligt, at det er revisor, der hver gang skal stå til ansvar, eller skal der i fremtiden fastsættes begrænsning for revisors ansvar?

Problemformuleringen for denne kandidatafhandling ser således ud:

Jeg ønsker at undersøge, hvordan tendenserne inden for revisors ansvar ser ud samt hvilke konsekvenser, det kan få for revisionsbranchen i fremtiden. Som en del heraf undersøges det, om det er relevant at indføre en begrænsning på revisors erstatningsansvar.

Ovenstående problemformulering vil blive besvaret ved at undersøge og besvare nedenstående delspørgsmål:

1. Hvad er revisors ansvar?
2. Hvilke tendenser er der inden for revisoransvar?
3. Hvilke konsekvenser kan nuværende udvikling medføre?
4. Hvilken vej ønsker revisorbranchen, at revisors ansvar skal bevæge sig i henhold til EU's henstilling om begrænsning?

Denne problemformulering samt delspørgsmål vil danne rammen for nærværende afhandling, og jeg vil ved hjælp af fremgangsmetoden, brug af teori og analyse besvare denne problemformulering. Fremgangsmetoden er beskrevet i næste kapitel.

1.3. Afgrænsning

På grund af afhandlingens omfang har det været nødvendigt at afgrænse sig fra en række områder og problematikker omkring revisors ansvar, der også kunne være interessante at undersøge og analysere. I forhold til afhandlingens emne, har jeg valgt at afgrænse mig fra nedenstående områder, således at der holdes fokus på afhandlingens problemformulering.

Afhandlingen baseres på danske regler og danske forhold. Hvor det er relevant, vil jeg komme ind på udenlandske forhold, hvilket vil være i forbindelse med EU's henstilling om at begrænse revisors erstatningsansvar, herunder hvad andre lande i EU har gjort. Dog omhandler afhandlingen hovedsagligt revisors ansvar i Danmark. Jeg vil som udgangspunkt ikke komme ind på revisors ansvar i andre lande og ikke tage højde for forskelle i retssystemer.

Revisor kan ifalde tre typer ansvar; disciplinær-, erstatnings- og strafansvar. Revisors strafansvar vil ikke blive behandlet i denne afhandling, da det ikke vurderes relevant i forhold til ovenstående problemformulering. Strafansvar vil kort blive nævnt for at give et samlede billede af revisors ansvar, men vil ikke yderligere blive specificeret.

Derudover tager nærværende afhandling ikke udgangspunkt i revisors funktion som rådgiver. Det specielle ved rådgivning, er at kan parterne kan aftale en ansvarsbegrænsning, hvilket ikke er muligt ved revision. Dette skyldes, at ved revision har revisor et tredjemandsansvar.

I sammenhæng til revisors ansvar kan der klages over revisors honorar i form af en klage over størrelsen af honoraret og en klage over honoraret, når det må anses som værende i strid mod god revisorskik. Da det ikke er formålet med denne afhandling, vil klager over revisors honorar ikke blive behandlet.

Revisors dobbeltrolle, som kundens tillidsmand og rådgiver, og som offentlighedens, kreditorernes og samfundets garant, har betydning for, hvordan revisoransvaret skal bedømmes. I nærværende afhandling vil ansvaret over for kunden ikke blive belyst, da det er revisors ansvar overfor tredjemand, der ønskes klarlagt. Som følge heraf vil afhandlingen kun tage udgangspunkt i revisors påtegningsansvar.

Fokusset i nærværende afhandling er revisors ansvar i forbindelse med virksomhedssammenbrud, hvorfor kontraktbrud fra revisors side ikke bliver behandlet.

1.4. Begrebsforklaring

For at opnå en tilnærmelsesvis ensartet forståelse af projektet vil vigtige begreber, som læseren vil møde afhandlingen igennem, blive forklaret.

Med betegnelsen **offentlighedens tillidsrepræsentant** udøver revisor en kontrolfunktion, som er reguleret i Erklæringsbekendtgørelsen. Det er ved udøvelse af revision eller afgivelse af erklæringer rettet mod tredjemand, at revisor handler som offentlighedens tillidsrepræsentant.

Med betegnelsen "**revisor**" skal forstås en statsautoriseret eller registreret revisor, der udfører ekstern revision.

Begreberne **årsrapport**, **regnskab** og **årsregnskab** vil blive anvendt vilkårligt i afhandlingen.

Ordene **selskab** og **virksomhed** anvendes vilkårligt i afhandlingen. Disse dækker over børsnoterede virksomheder, hvis der er tale om andet, vil det fremgå i teksten.

Revisionsvirksomhed, **revisionsfirma** og **revisionshus** anvendes vilkårligt i afhandlingen. Det skal primært forstås, som de 4 store revisionsfirmaer (PwC, Deloitte, KPMG og EY). Det vil fremgå, såfremt der er tale om mellemstore revisionsfirmaer.

1.5. Anvendte forkortelser

FEE: Federation of European Accountants

FSR: Foreningen for Statsautoriserede Revisorer

NRF: Den Nordiske revisorforeninger

RL: Revisorloven

SL: Selskabsloven

ÅRL: Årsregnskabsloven

2. Metode

I dette afsnit vil fremgangsmåden til løsning af problemformuleringen blive forklaret.

Problemstillingen i afhandlingen ansues fra revisors synsvinkel. Problemstillingen er dog lige så vigtig for samfundet som helhed, regnskabsbrugere og erhvervslivet, fordi revisors ubegrænsede ansvar sammen med virksomhedssammenbrud kan have store konsekvenser for mange mennesker. Det antages dog, at læseren af denne afhandling har en professionel tilgang til emnet og en grundlæggende viden indenfor revision og regnskab, da revisorer og andre fagfolk er den primære målgruppe.

Nærværende afhandling kan bidrage til en forståelse af revisors ansvar, og hvilke problemstillinger der her er forbundet. Den kan også bidrage med en forståelse af, hvordan virkeligheden er i praksis, samt hvilke konsekvenser det kan få for revisionsbranchen. Yderligere vil det vurderes, om det er relevant og på tide at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar, hvilket kan bidrage til at offentligheden får et bedre indblik i forholdene omkring revisors ubegrænsede ansvar.

2.1. Undersøgelsestyper

For at besvare problemstillingen kan der gøres brug af Andersens (2002) fire forskellige undersøgelsestyper; beskrivende undersøgelser, forklarende og forudsigende undersøgelser, kritisk-diagnosticerende undersøgelser og ændringsorienterede undersøgelser. Nedenfor vil de fire undersøgelsestyper kort blive beskrevet.

Beskrivende undersøgelser: Når man taler om beskrivende undersøgelser, stilles spørgsmål som hvor, hvor mange, hvor meget, hvor ofte mm. Formålet er at beskrive et fænomen ved at kvantificere den.

Forklarende og forudsigende undersøgelser: Ved denne undersøgelsestype stilles spørgsmålet hvorfor. I undersøgelsen anvendes beskrivende data sammen med teori eller en model. Man prøver at forklare, hvorfor tingene er, som de er, dermed går denne undersøgelsestype et trin dybere end den beskrivende.

Kritisk-diagnosticerende undersøgelser: Denne undersøgelsestype tager udgangspunkt i, at der er noget galt, man prøver at forklare årsagerne, og hvilke muligheder der er for at ændre og forbedre forholdene. Man forholder sig kritisk både til teorien, og til det man undersøger.

Ændringsorienterede undersøgelser: Ved denne undersøgelsestype forsøger man at finde løsninger på et praktisk problem. Man forsøger altså at ændre forhold inden for det, der undersøges. Forskeren tager selv aktiv del i løsningen af problemet og betegnes derfor som aktionsforskning.

Problemstillingen indenfor mit emne er, at revisors ansvar er ubegrænset og derfor risikere at stå overfor nogle urimelige erstatningskrav. De nugældende regler for revisoransvar er ikke tilstrækkelige. I nærværende afhandling ønsker jeg at undersøge den seneste udvikling inden for revisoransvar, og hvilke konsekvenser det kan få for revisionsbranchen i fremtiden, hvorfor jeg gør brug af den kritisk-diagnosticerende undersøgelse. Jeg ønsker altså at afdække, hvad årsagerne er til, at de nugældende regler ikke er tilstrækkelige, samt hvilke muligheder der er for at forbedre dette i forhold til at indføre en ansvarsbegrænsning, og i forhold til at lave andre generelle ændringer.

2.2. Dataindsamling

For at komme frem til en løsning på problemformuleringen er der behov for empiri og data. I det følgende afsnit vil jeg beskrive mine dataindsamlingsmetoder. Der skelnes mellem to forskellige dataindsamlingsmetoder jævnfør Andersen (2009); kvantitativ eller kvalitativ metode og primære eller sekundære data.

Indsamling af viden vil ske ud fra observationer og erfaringer fra bøger, via internettet og fra artikler og skrevne datakilder. Ydermere tilegnede jeg mig viden ved at deltage i et kursus afholdt af FSR vedrørende revisoransvar, som bidrog til en god baggrundsviden. Dette vil udgøre sekundære data i opgaven.

Igennem en empirisk undersøgelse vil jeg indsamle min primære data, som består af kvalitative data i form af interviews med en række revisorer og andre fagfolk som respondenter. I nedenstående afsnit vil jeg anføre nærmere overvejelser i henhold til den empiriske undersøgelse.

2.2.1. Interview

I dette afsnit ønskes en uddybning af metoden omkring indsamlingen af den primære data. I forbindelse med den ønskede dataindsamling, har jeg valgt at foretage interviews med relevante

personer inden for revisionsbranchen for at få en empirisk tilgang til min problemformulering. I forbindelse med dette har jeg interviewet nogle revisorer omkring deres syn på revisors ansvar og deres mening om indførsel af en ansvarsbegrænsning. Endvidere har jeg interviewet en ansat fra Erhvervsstyrelsen for at høre deres syn på problemstillingen.

Det vil derfor være formålstjenligt at foretage et dybdegående interview med de relevante personer, således at jeg opnår specifik viden omkring, hvordan de ser udviklingen og tendenserne inden for revisors ansvar i praksis. Derudover vil respondenterne kunne udtrykke deres holdninger til revisors ubegrænsede erstatningsansvar, og om de mener, at der er behov for ændringer i forhold til de nuværende regler. Yderligere vil et dybdegående interview give mulighed for at forholde sig kritisk til respondenternes svar, hvilket betyder at der kan stilles yderligere kritiske spørgsmål til respondenterne. Ved at interviewe revisorer vil jeg kunne vurdere, hvorvidt revisionsbranchen mener, at det er relevant eller påkrævet at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar.

Interviewene vil være semistruktureret, da jeg har udarbejdet en interviewguide på forhånd (se bilag 1 for interviewguiden), men samtidig er det vigtigt at forholde sig kritisk til respondenternes svar og udspørge dem yderligere i forhold til de svar, som de kommer med. Der er primært benyttet åbne spørgsmål for at give respondenterne mulighed for at komme med deres egne holdninger. Det er vigtigt, at man som interviewer forholder sig så objektivt som muligt til spørgsmålene for at undgå bias (*Kvale, Brinkmann, 2009*).

Respondenterne er blevet kontaktet via mail. Først for at afklare deres interesse for at deltage i interviewet, herefter for at planlægge tid og sted. Interviewene er udført ved personligt interview og telefoninterview. Interviewene blev optaget ved hjælp af diktafon, hvorefter de er transskriberet. Jeg har valgt at optage interviewene med henblik på min analyse og dokumentation. Ved at optage interviewene har det givet intervieweren frihed til at koncentrere sig om interviewets emne og dynamik. Det kan forekomme, at respondenterne ikke svarer helt ærligt, fordi de bliver optaget, og derfor kan være bange for at blive hængt op på noget. Denne bias har jeg forsøgt at mindske ved at spørge, om de ønskede at være anonyme samt få sendt citater til godkendelse.

Årsagen til at jeg har valgt at gøre brug af interview frem for eksempelvis spørgeskema, er netop at jeg igennem interview har mulighed for at stille opfølgende spørgsmål, således at interviewet og de

opfølgende spørgsmål udformer sig efter den interviewedes svar (Kvale, Brinkmann, 2009). Ved et spørgeskema er det svært at få dybereliggende svar og spørge ind til, hvorfor og hvordan tingene foregår.

Udgangspunktet for dataindsamling er, at jeg gerne vil interviewe revisorer fra forskellige revisionsfirmaer for at få et indblik i og deres syn på udviklingen inden for revisor ansvar samt indførsel af en ansvarsbegrænsning. Yderligere har jeg ønsket at interviewe en fra Erhvervsstyrelsen for at få deres vinkel og holdning med, således at jeg ikke kun har revisionsbranchen synspunkt med. Dette giver en bedre substans i nærværende afhandling.

Jeg har interviewet i alt 5 personer. 3 af respondenterne er revisorer fra tre af de store revisionshuse. Fælles for disse er, at de alle har stor erfaring fra revisionsbranchen og er i berøring med revisoransvar i deres arbejde. Den fjerde respondent har også været revisor og arbejder nu i FSR, og har dermed bidraget med høj faglig viden. Den sidste respondent er fra Erhvervsstyrelsen og beskæftiger sig med revision og revisoransvar, hvilket har bidraget til at få en anden vinkel på problemstillingen.

Jeg mener, at antallet af respondenter er tilstrækkeligt, da respondenternes svar er meget ensartede i forhold til min problemstilling, og jeg vil derfor ikke opnå mere eller anden information ved at foretage yderligere interviews. Alle interviewpersoner er blevet interviewet ud fra en interviewguide, dog er interviewet med Erhvervsstyrelsen lavet på baggrund af en anden interviewguide. Begge er vedlagt som bilag. Se Bilag 1.

En del af interviewpersonerne ønskede at være anonyme, hvorfor det er valgt at anonymisere alle de interviewede for overskuelighedens skyld. Interviewpersonerne fremgår som respondent Q, R, Z, X, Y.

Jeg har forholdt mig kritisk til respondenternes svar, da der kan være subjektive holdninger til nogle af spørgsmålene. Derudover kan nogle af respondenterne have tendens til ikke at svare 100 % ud fra, hvorledes det reelt ser ud, da de er repræsentanter for et firma og derfor kan være kritiske og tilbageholdende med deres svar. Jeg har prøvet at eliminere den bias ved at spørge respondenterne i starten af interviewet, om de ønsker at være anonyme, eller få citater til godkendelse. Jeg har ligeledes under interviewene været opmærksom på svar, som kunne indikere, at de svarede på, hvordan det burde være, og ikke hvordan det i virkeligheden er.

2.3. Kildekritik

Mine primære kilder vil hovedsagligt bestå af kvalitative kilder såsom artikler om revisors ansvar samt begrænsning af revisors erstatningsansvar. Herunder anvendes faglitteratur bl.a. lærebøger benyttet i undervisningen på cand.merc.aud. studiet ved Copenhagen Business School, hvorfor jeg antager dem som værende pålidelige og dermed anvendelige i forhold til det faglige niveau en kandidatafhandling kræver. Anvendte artikler er primært fra Karnovs tidsskrift: Revision og Regnskabsvæsen. Da formålet med nærværende afhandling er at klarlægge problemstillingerne inden for revisors ansvar og vurdere, om det er relevant at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar, bidrager artiklerne med fagfolks holdninger og meninger. Der ses dog kritisk på disse artikler, fordi de er subjektive og personlige, hvorfor der ikke kan generaliseres på baggrund af dem.

2.4. Teorivalg

Ud fra problemformuleringen findes det centralt at sætte fokus på teori omkring revisors erstatnings- og disciplinæransvar, som understøtter analysen. Udgangspunktet er med baggrund i teorien at anskueliggøre de tendenser, der er inden for revisoransvar, for efterfølgende at klarlægge, hvilke konsekvenser det kan få i fremtiden. For til sidst at vurdere om det er relevant at indføre en ansvarsbegrænsning i forbindelse med erstatningssager.

2.5. Opgavens struktur

Jeg vil til at starte med i kapitel 3 gennemgå det teoretiske udgangspunkt for revisors erstatnings- og disciplinæransvar på baggrund af den litteratur, der er skrevet indenfor området, i forhold til hvad der vurderes relevant for min videre analyse. Yderligere vil jeg gennemgå sondringen mellem disciplinær- og erstatningsansvar for at se, hvordan en erstatningssag kan udspringe af en disciplinærsag. En egentlig analyse vil fremgå i kapitel 4, hvorfor der i dette kapitel blot er tale om en gennemgang af de væsentligste elementer inden for revisoransvar.

I kapitel 4 vil jeg foretage en analyse af centrale problemstillinger, der er i forhold til revisors ansvar, for at belyse, hvilke tendenser der ses inden for området, således at det kan anskueliggøres i de følgende kapitler, hvilke konsekvenser det vil medføre, og om en ansvarsbegrænsning er relevant.

I kapitel 5 vil jeg på baggrund af min analyse af tendenserne inden for revisoransvar konkludere, hvilke konsekvenser disse vil medføre i fremtiden, såfremt der ikke foretages ændringer i de gældende regler.

I kapitel 6 vil jeg på baggrund af de to forrige kapitler vurdere om det er relevant at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar i Danmark. Til at starte med, vil jeg gennemgå EU's henstilling og diskutere hvilke forhold, der taler for og henholdsvis imod at indføre denne. Yderligere vil jeg se på, hvorfor Danmark har valgt ikke at indføre den, samt hvordan andre lande har valgt at implementere henstillingen.

Jeg mener, at der er en problemstilling forbundet med revisors ubegrænsede erstatningsansvar. For at få belæg for denne påstand, vil jeg foretage kvalitative interviews med revisorer og Erhvervsstyrelsen, for at høre deres mening omkring denne problemstilling. Interviewene bliver også brugt i forhold til min analyse i de andre kapitler.

I kapitel 7 vil jeg på baggrund af min analyse samt udviklingen inden for revisoransvar komme med forslag til, hvilke ændringer der bør laves i så fald en ansvarsbegrænsning ikke finder sted, således at det ikke kommer til at få alvorlige konsekvenser for revisionsbranchen.

Kapitel 8 er konklusionen på opgaven, hvor besvarelse af problemformuleringen vil fremgå.

Den overordnede struktur i opgaven ser således ud:

Figur 2.1

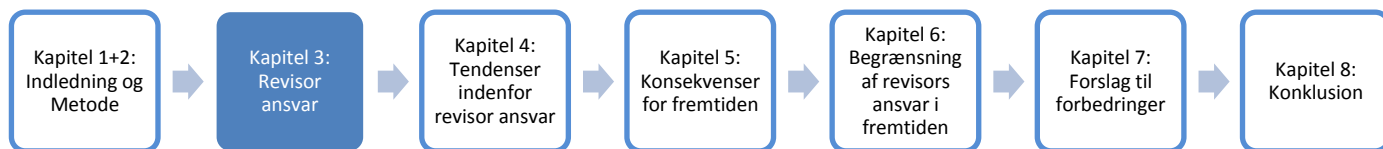

Kilde: Egen tilvirkning

Ovenstående figur vil for overskuelighedens skyld, og som hjælp til læseren, fremgå i starten af hvert kapitel.

3. Revisors ansvar

Figur 3.1

Kilde: Egen tilvirkning

I dette kapitel vil jeg gennemgå det teoretiske udgangspunkt for revisors erstatnings- og disciplinæransvar på baggrund af den litteratur, der er skrevet indenfor området, dog kun i det omfang det vurderes relevant for min videre analyse. Ansvarsformerne er primært beskrevet for at give afhandlingen mere substans, således det bliver tydeligt for læser, hvad revisors ansvar indebærer, i relation til min videre analyse af tendenserne indenfor dette område. Ydermere vil jeg gennemgå sondringen mellem disciplinær- og erstatningsansvar, samt hvordan en erstatningssag kan udspringe af en disciplinærsag.

De tre ansvarsformer har overordnet et fælles formål, at forhindre uønsket adfærd. Der skal dog skelnes mellem disse tre former for ansvar, idet de anvendes alt efter forholdets grad af grovhed. Der gælder således forskellige forudsætninger for at kunne pålægge ansvar for hver af de tre ansvarsformer. Endvidere gælder det, at de tre ansvarsformer ikke udelukker hinanden, revisor kan godt både blive pålagt et erstatnings- og et disciplinæransvar (*Langsted, et. al., 2012: 244*).

Revisors ansvar er ikke eksplicit straffebelagt, da det ikke fremgår af nogen straffebestemmelser. De straffebestemmelser, som revisor alligevel kan blive straffet efter, er bestemmelserne i straffelovens kapitel 16, hvilket fremgår af revisorloven § 30. Dette følger af, at lovgivningsmagten betragter revision og anden erklæringsafgivelse som en offentlig virksomhed, der blot udøves af andre end offentlige ansatte (*Langsted, et. al., 2012: 338*). Følgende to bestemmelser, henholdsvis § 156 om forsætlige forhold og § 157 om uforsætlige forhold eller utilstrækkelige opfyldelse af pligter:

§ 156. "Når nogen, som virker i offentlig tjeneste eller hverv, nægter eller undlader at opfylde pligt, som tjenesten eller hvervet medfører, eller at efterkomme lovlig tjenstlig befaling, straffes han med bøde eller fængsel indtil 4 måneder. Udenfor foranstående bestemmelse falder hverv, hvis udførelse hviler på offentlige valg."

§157. "Når nogen, som virker i offentlig tjeneste eller hverv, gør sig skyldig i grov eller oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed i tjenestens eller hvervets udførelse eller i overholdelsen af de pligter, som tjenesten eller hvervet medfører, straffes den pågældende med bøde eller fængsel indtil 4 måneder. Uden for foranstående bestemmelse falder hverv, hvis udførelse hviler på offentlige valg."

Revisor vil kunne straffes efter de to ovenstående strafbestemmelser ved manglende opfyldelse af de pligter, som hvervet har pålagt dem. Det fremgår dog ikke af straffeloven, hvad for nogen pligter det omfatter, men udfyldes af andre love og bekendtgørelser, som f.eks. revisorloven og i vidt omfang af god skik på området (*Langsted, et. al., 2012: 338*).

Revisors erstatnings- og disciplinæransvar vil blive nærmere specificeret nedenfor, dog kun i det omfang det vurderes relevant for den videre analyse omkring tendenserne inden for revisor ansvar. Revisors straffeansvar vil ikke blive nærmere specificeret, idet det ikke er vinklen i nærværende afhandling.

3.1. Erstatningsansvar

Revisorer, kan blive erstatningsansvarlige, hvis de ikke udfører deres arbejde på en rimelig og forsvarlig måde, forudsat at nogen lider et tab. Revisors erstatningsretlige ansvar tager udgangspunkt i culpapreglen, hvilket er den grundlæggende erstatningsnorm i dansk ret. Culpabegrebet kommer af latin og skal oversættes til uagtsomhed. Uagtsomhed er en nødvendig betingelse for at kunne pålægge et ansvar, hvilket vil sige, at revisor skal have gjort sig skyldig i at have udført en retsstridig handling, der kan tilskrives fortsæt eller uagtsomhed fra revisors side.

I revisorloven fremgår der ikke direkte erstatningsregler, men beskrivelser af revisorerens stilling, som f.eks. deres uafhængighed i forhold til klienten, og deres rettigheder og pligter har væsentlig betydning for erstatningsansvaret (*Langsted, et. al., 2012: 249*).

Revisors erstatningsansvar bliver normalt omtalt som et professionsansvar, som er en særlig variant af den almindelige erstatningsregel i dansk ret. At revisor er underlagt et professionsansvar betyder, at denne bedømmes efter en speciel faglig målestok, hvorefter der anlægges en normativ opfattelse af, hvorledes en opgave kan og bør løses, således at en vis standard bliver opretholdt (*Langsted, et. al., 2012: 253*). Her skal det holdes for øje, at revisor efter culpanormen skal "... udføre sit arbejde med den

omhu, påpasselighed og faglig kompetence, som man kan forlange af en ordentlig revisor.” (Langsted, et. al., 2012: 258)

Revisors pligter og rettigheder ifølge revisorloven har betydning i forhold til erstatningsansvaret, selv om denne ikke indeholder eksplicitte erstatningsregler. Alligevel har beskrivelserne af revisors pligter, rettigheder samt dennes stilling i forhold til tredjemand en essentiel betydning i tilknytning til bedømmelsen af, hvorvidt der kan pålægges et erstatningsansvar. De gentagne stramninger af revisorloven samt generelle kvalitetskrav, som kommer til udtryk gennem responsa samt Revisortilsynets kvalitetskontrol indikerer, at revisors ansvar bliver større og større i takt med, at kravene til revisor tilpasses udviklingen i, hvad der opfattes som værende god kvalitet. Stramninger af revisorloven er sket ad to gange, først i 2003, hvor det herefter kun omfattede erklæringsafgivelse, derefter i 2008, hvor det nu kun omfatter erklæringsafgivelse med sikkerhed. Revisortilsynets vision støtter op omkring en stadig udvikling i erstatningsansvaret, som viser en tendens til, at revisor bliver stillet til ansvar for en stadig større og større del, hvilket kan siges at bunde i en forventningskløft mellem, hvad revisor reelt står til ansvar for, og hvad tredjemand forventer, de kan stille revisor til ansvar for (*Langsted, et. al., 2012: 210 og 249*).

Til vurdering af, hvorvidt revisor har tilsidesat god skik, indhentes ofte udtalelser fra responsumudvalget, nærmere beskrevet under afsnit 3.2.1., idet det efter Højesterets vurdering er en forudsætning, at revisor har handlet i strid med god skik for at kunne pålægge denne et erstatningsansvar, jf. UfR 1978.653.

Responsumudvalgets funktion er netop at udføre faglige vurderinger af, hvorvidt god revisorskik er tilsidesat, hvilket gør at domstolene sædvanligvis indhenter udtalelser fra responsumudvalget for at foretage skøn af, hvorvidt revisor har udvist en sådan forsømmelse, at der skal udløses et erstatningskrav hos revisor. Udvalget foretager kun overordnede vurderinger af revisors pligter. De mere konkrete samt uddybende syn og skøn foretages af kyndige revisorer eller andre fagkyndige til brug for vurdering af, om revisors handlinger udgør en forsømmelse i erstatningsretlig forstand, og således ikke kun en vurdering i forhold til, om revisor har handlet i strid med god revisorskik (*Langsted, et. al., 2012: 259*).

Domstolene følger ofte den faglige vurdering fra revisionsbranchen, men de går ind og vurderer selvstændigt, om en adfærd, som f.eks. responsumudvalget karakteriserer som værende i strid med

god revisorskik, udgør en forfømmelse, der i erstatningsretlig forstand er tilstrækkelig til at udløse et erstatningskrav (Andersen, 2012: 260).

Det ses i praksis, at skadelidte undlader at anlægge en erstatningssag, før revisor har været indbragt for Revisornævnet og eventuelt er blevet pålagt en sanktion. Hvorefter erstatningssagen anlægges og Revisornævnets kendelse fremlægges (*Halling-Overgaard, 2009: 91*). Denne tilgang vil blive nærmere diskuteret i afsnittet om disciplinæransvar.

For at kunne pålægge revisor et erstatningsansvar i første omgang kræver det, at de almindelige betingelser ifølge erstatningsretten er opfyldt. Det vil sige, at der foreligger en ansvarspådragende handling fra revisor, skadelidte har lidt et tab, årsagssammenhæng mellem den ansvarspådragende handling fra revisor og det tab skadelidte har måttet lide. Til sidst skal der foreligge adækvans. Derudover kan det begrænse revisors erstatningsansvar, hvis der foreligger egen skyld fra kunden eller tredjemand. Betingelserne for erstatningsansvar vil ikke blive yderligere specificerede, idet nærværende afhandling ikke er en juridisk opgave, og samtidige vurderes det ikke relevant for den videre analyse.

3.1.1. Revisors forsikringsforhold

Jævnfør RL § 3, stk. 1, nr. 6, skal statsautoriserede og registrerede revisorer være forsikret mod økonomiske krav, der måtte følge af udførelsen af hvervet som statsautoriseret henholdsvis registreret revisor. Dette betyder, at revisorers erstatningsansvar normalt er fuldt forsikringsdækket. Det fremgår af bkg. 661 af 26.06.2008, at de statsautoriserede og registrerede revisorer er forpligtet til at tegne to former for lovpligtige forsikringer, når de handler inden for revisorlovens område. Det er henholdsvis en garantiforsikring og en ansvarsforsikring (*Langsted, et. al., 2012: 311*). I det følgende vil principperne for disse to forsikringer kort blive karakteriserede.

Garantiforsikring

"Garantiforsikringen dækker for det økonomiske ansvar, som sikrede ifalder under udøvelse af hvervet som statsautoriseret eller registreret revisor" (*Langsted, et. al., 2012: 312*). Forsikringen dækker derfor tredjemand for ethvert tab, som denne måtte lide som følge af en erstatningspådragende handling fra revisors side, og som sker ved udførelse af hvervet som revisor, forudsat at det er inden for forsikringssummen. Ved garantiforsikring har kunden et direkte krav mod forsikringselskabet. Det er

dog revisor selv, som skal bære det endelige tab, idet forsikringsselskabet har fuld regres mod revisor for det beløb, som selskabet har måttet udrede (*Langsted, et. al., 2012: 312*).

Det er kun ved erstatningsansvar, at forsikringen er gældende, så strafferetlige eller disciplinærretlige bøder er derfor ikke omfattet af garantiforsikringen. Garantiforsikringen omfatter alle erstatningspådragende handlinger, uagtet om det er forsætlige eller uagtsomme handlinger, modsat hvad der gør sig gældende for revisors ansvarsforsikring (*Langsted, et. al., 2012: 312*).

Revisoransvarsforsikring

Jævnfør bekendtgørelsen § 8, stk. 1, dækker revisoransvarsforsikringen for det erstatningsansvar, han som statsautoriseret/registeret revisor måtte ifalde for formueskade påført tredjemand ved simpel uagtsom handling eller undladelse, som skyldes forsikringstageren selv eller hans personale. Dækningsområdet omfatter kun erklæringsområdet. Ansvarsforsikringen dækker inden for en forsikringssum, som normalt er, og bør være højere end garantiforsikringens (*Langsted, et. al., 2012: 313*).

Dækningsbeløbet skal på den lovpligtige ansvarsforsikring, som minimum udgøre 2 mio. kr. pr statsautoriseret/registeret revisor i revisionsvirksomheden. Er der i revisionsvirksomheden mere end 10 revisorer, vil den samlede minimumsdækning lyde på 20 mio. kr. Yderligere forsikringsdækning vil ikke være påkrævet ved lov, men må i stedet bestemmes af en aftale mellem revisionsvirksomheden og det pågældende forsikringsselskab (*Halling-Overgaard, 2009: 359*).

Ansvarsforsikringen dækker ikke, såfremt revisor tilsidesætter sine pligter forsætligt eller ved grov uagtsomhed (*Langsted, et. al., 2012: 314*).

3.1.2. Fordeling af erstatningsansvaret mellem flere ansvarlige

Er revisor erstatningsansvarlig sammen med andre, hvilket kan være med bestyrelsen og direktionen, skal ansvaret fordeles mellem dem. Ifølge dansk rets almindelige regler om erstatningsansvar gælder det, at når flere er erstatningsansvarlige hæfter de solidarisk (*Langsted, et. al., 2012: 307*). Solidarisk hæftelse betyder, at de alle hæfter for hinanden, hvilket vil sige at klageren kan henvende sig til hver enkelt ansvarlige med sit fulde krav. Den ansvarlige, der har måttet opfylde en større del af kravet til klageren, end han efter den endelige opgørelse skal bære, kan gøre regres for forskelsbeløbet over for de andre ansvarlige.

Ved et erstatningskrav, skal der ifølge erstatningsansvarsloven § 25, stk. 1 ske en indbyrdes fordeling af erstatningsbyrden, efter hvad der under hensyn til ansvarets beskaffenhed og omstændigheder i øvrigt

må anses for rimeligt. Det fremgår ydermere af bestemmelsen, at der skal tages hensyn ved fordelingen af erstatningsbyrden i det omfang en eller flere af skadevolderne er ansvarsforsikret. Da revisor er ansvarsforsikret, vil dette forhold indgå ved fordeling af erstatningsbyrden mellem flere ansvarlige (*Halling-Overgaard, 2009: 371*).

Det er af afgørende betydning, såfremt der foreligger en ansvarsforsikring, fordi udgangspunktet her vil være, at den eller de, som er ansvarsforsikret, som altovervejende udgangspunkt skal bære erstatningsbyrden i forhold til dem, der ikke har en ansvarsforsikring. Det kan derfor lægges til grund, at revisor vil kunne forvente, at skulle bære erstatningsbyrden i forhold til ikke-ansvarsforsikrede medansvarlige sammen med andre ansvarlige ansvarsforsikrede (*Halling-Overgaard, 2009: 372*).

3.2. Disciplinæransvar

Revisors svigt ved opfyldelse af sine pligter i medfør af dennes stilling omtales typisk som en overtrædelse af god revisorskik. Hermed menes, at revisors ansvar for at udføre et godt stykke arbejde skal følge en vis standard, som der på det pågældende tidspunkt kan accepteres som værende rimelig for den pågældende opgave på et givent tidspunkt. Dette vil sige, at begrebet god revisorskik er et relativt begreb, der ændrer sig i takt med udviklingen i responsa. Udtalelserne handler om, hvorvidt udførelsen af arbejdet er rimeligt, hvilket vil sige, at det ikke er udtryk for, hvordan en opgave helst skal udføres, men derimod et udtryk for, hvad der som minimum kræves af revisor i den pågældende situation (*Langsted, et. al., 2012: 414*).

Interessen for at der udføres et godt fagligt stykke arbejde kommer fra tre forskellige sider generelt i alle erhverv; samfundet, erhvervslivet samt kolleger. For revisors vedkommende har samfundet en interesse i og med det er afhængigt af, at revisor tilfører regnskaber og finansielle oplysninger fra virksomheder troværdighed som offentligheden tillidsrepræsentant. Erhvervslivet har på samme måde interesse i, at der kan stoles på regnskaberne, og til sidst har kollegerne indenfor revisionsbranchen en stor interesse i, at revisorstanden kan opretholde en høj kvalitet. Disse tre interessenter udgør grundlaget for disciplinæransvaret (*Langsted, et. al., 2012: 414*).

Revisors disciplinæransvar tager udgangspunkt i revisorlovens § 44, stk. 1, hvoraf det fremgår, at revisor kan idømmes disciplinærstraf, hvis denne "... *tilsidesætter de pligter, som stillingen medfører...*", samt at denne tilsidesættelse er sket i forbindelse med afgivelse af erklæringer under sit virke som revisor (*Langsted, et. al., 2012: 463*).

Til at sanktionere indenfor disciplinæransvaret er der nu ét samlet organ til varetagelse af både de samfundsmæssige samt foreningsmæssige interesser, benævnt Revisornævnet efter den nye revisorlovs ikrafttræden i 2008 (*Langsted, et. al., 2012: 416*).

Indenfor Revisornævnets kompetence ligger alene disciplinæransvaret, men dermed ikke sagt at nævnet ikke kan vurdere handlinger, der er i strid med god revisorskik, og som vil kunne pålægges f.eks. et erstatningsansvar. Det har ikke kompetencen til at pålægge en sanktion efter erstatningsretten, idet denne kompetence er forbeholdt domstolene (*Langsted, et. al., 2012: 440*).

Efter den nye revisorlovs indtræden i 2008 er området for Revisornævnets anvendelse som bekendt indskrænket til kun at omfatte erklæringer med sikkerhed efter lovens § 1, stk. 2, der ikke er til hvergivers eget brug. Dette har ikke indflydelse på nævnets kompetence, da det også er tillagt kompetence til at behandle *"... andre erklæringer med sikkerhed, der i øvrigt kræves i henhold til lovgivningen eller ikke udelukkende er bestemt til hvervgiverens eget brug"*, jf. RL § 1, stk. 3.

Det fremgår af samme paragraf, at § 16, stk. 3 også finder anvendelse ved andre erklæringer. Denne betragtes som "hovedbestemmelse" for disciplinæransvaret, sammen med § 16, stk. 1 (*Langsted, et. al., 2012: 466*). Ved nærmere kig på § 16, stk. 3 fremgår følgende:

"Revisor skal under udførelse af opgaver efter § 1, stk. 3, udvise professionel kompetence og fornøden omhu. Hvis revisor ikke er uafhængig ved udførelsen af opgaverne, jf. § 24, skal dette oplyses i erklæringen."

I kontrast hertil fremgår det af § 16, stk. 1, at revisor

"... er offentlighedens tillidsrepræsentant under udførelse af opgaver efter § 1, stk. 2. Revisor skal udføre opgaverne i overensstemmelse med god revisorskik, herunder udvise den nøjagtighed og hurtighed, som opgavernes beskaffenhed tillader. God revisorskik indebærer desuden, at revisor skal udvise integritet, objektivitet, fortrolighed, professionel adfærd, professionel kompetence og fornøden omhu ved udførelse af opgaverne."

Forskellen her består i, at der efter stk. 3 ikke skal handles i overensstemmelse med god revisorskik, men at revisor alene skal udvise professionel kompetence og fornøden omhu, ved udførelsen af

opgaverne samt oplyse om en eventuel uafhængighed, mens revisor ved udførelsen af erklæringer efter stk. 2 er offentlighedens tillidsrepræsentant, og at der her skal udvises god skik.

God revisorskik er hermed kun knyttet til erklæringer med sikkerhed efter 2008-loven, hvilket har betydning for de sanktioner, der kan idømmes revisorer for afgivelse af erklæringer uden sikkerhed. Disse vil være mere lempelige som følge af, at der ikke stilles lige så høje faglige krav til udførelsen samt at der stilles mere forbrugerorienterede krav frem for samfundsmæssige krav (*Langsted, et. al., 2012: 467*). Det kan diskuteres, om dette vil medføre at revisors arbejdsmoral vil blive lavere, som følge af at der ikke stilles lige så store faglige krav længere til disse opgaver. Omvendt kan det være et udtryk for, at lovgiver vil lette revisors arbejdsbyrde og at lovgiver ligesom FSR mener, at revisors ansvar har nået et urimeligt niveau, jf. (*Gimsing, Jepsen, 2010*)(*Gimsing, Jepsen, 2009*).

Den vurdering, Revisornævnet laver i forbindelse med stillingstagen til om revisors påtegning af et regnskab er i overensstemmelse med god revisorskik, afspejler den vægt, revisors påtegning vil blive tillagt af regnskabsbrugerne i den henseende at revisor handler som offentlighedens tillidsrepræsentant, med den deraf forventelige uafhængighed (*Halling-Overgaard, 2009: 399*).

Når det er afgjort i Revisornævnet, at en revisor har handlet i strid med god revisorskik eller i øvrigt tilsidesat sine pligter, opstår spørgsmålet om, hvilken sanktion den pågældende skal ikendes. Revisornævnet har tre mulige sanktionsformer, når det skal pålægge en sanktion, hvilket er advarsel, bøder og rettighedsfrakendelse. Både revisor og den revisionsvirksomhed, hvori revisor er ansat kan pålægges sanktioner. Revisionsvirksomheden kan kun pålægges sanktioner, hvis den har et ansvar for tilsidesættelse af pligterne. Her skal nævnes, at en påtegning alene kan afgives gennem en revisionsvirksomhed (*Halling-Overgaard, 2009: 410-411*).

Den mildeste sanktion, Revisornævnet, kan pålægge revisor er en advarsel og denne pålægges i tilfælde hvor revisor har tilsidesat sine pligter i et begrænset omfang. Revisornævnet kan også sanktionere med en bødestraf, som kan pålægges både revisor som enkelt person og som revisionsvirksomhed. Den enkelte revisor kan maksimalt pålægges en bøde på 300.000 kr., jf. RL § 44, stk. 1., hvor revisionsvirksomheder kan pålægges bøder på op til 750.000 kr., jf. RL § 44, stk. 3.

Den hårdeste sanktion, Revisornævnet, kan give revisor er frakendelse af godkendelse, hvilket kan være enten en begrænset frakendelse eller en fuldstændig frakendelse. Revisornævnet kan foretage denne hårde sanktion, såfremt revisor har gjort sig skyldig i grov eller oftere gentaget forsømmelse i forbindelse med udøvelsen af sin virksomhed, jf. RL § 44, stk. 2 (*Halling-Overgaard, 2009: 420*).

3.2.1. Responsumudvalget

FSR's responsumudvalg har til formål at definere begrebet god revisorskik. Responsumudvalget afgiver udtalelser om, hvordan disse begreber skal forstås, bl.a. på baggrund af de af FSR udarbejdede revisionsvejledninger, jf. FSRs vedtægter § 16.

Det responsumudvalget udtaler sig om er todelt, 1) hvordan plejer revisorer at gøre og 2) hvordan finder udvalget, at gode og fornuftige revisorer bør gøre (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 22*).

Responsumudvalget udtaler sig på konkret foranledning om, hvordan de generelle krav til god skik er i den givne situation, som udvalget har fået forelagt. Responsumudvalgets udtalelser er ikke en endegyldig dom over, hvorvidt revisor i den konkrete situation rent faktisk har tilsidesat god revisorskik, men skal ses som en udtalelse om, hvorledes en god og fornuftig revisor normalt ville have reageret i en situation, som den udvalget har fået forelagt. Derfor er det i sidste ende op til domstolene, om de kan hente hjælp eller ej i responsumudvalgets udtalelse, og det er således op til domstolene at træffe den endelige afgørelse (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 24*).

Responsumudvalget er nødvendigt, når grænserne for gode skikke skal trækkes. Det ses ud fra, at landets domstole ofte benytter udvalget, når komplicerede spørgsmål om regnskabs- og revisorforhold skal besvares, og det ses af sagsantallet, som de senere år har været stigende (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 8*). I praksis vil det sjældent forekomme, at der i en og samme sag foreligger såvel en responsumudtagelse som en revisornævnskendelse om det samme spørgsmål. Dette kan forklares med, at en krænket kunde eller tredjemand tidligt i klageforløbet vil gøre op med sig selv, hvorvidt han eller hun vil kræve erstatning af revisor, eller om revisor skal indklages disciplinært i stedet (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 37*).

I de tilfælde hvor der ikke er afsagt en disciplinærafgørelse, vil domstolene anmode responsumudvalget om at tage stilling til, om der er handlet i overensstemmelse med god revisorskik eller ej. Hvorimod i de tilfælde hvor der er afsagt en disciplinærafgørelse, og der efterfølgende er blevet anlagt en erstatningssag, vil domstolene benytte den afgørelse som Revisornævnet er kommet frem til ved spørgsmålet, om der er handlet i strid med god revisorskik.

Det forekommer, at en erstatningssøgende kunde eller tredjemand søger spørgsmålet om en eventuel tilsidesættelse af god skik løst gennem en disciplinærkendelse, som så påtænkes brugt som argument for, at revisor i den konkrete sag har handlet i strid med god revisorskik og dermed culpøst (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 37*).

3.2.2. Revisornævnet vs. Responsudvalget

Forskellen på Revisornævnet og Responsumudvalget kan beskrives således. Revisornævnet tager kun stilling til konkrete klager over en revisors tilsidesættelse af sine pligter, hvilket vil sige at Revisornævnet ikke udøver vejledende, men derimod "dømmende" virksomhed. Revisornævnet går ind og bedømmer om revisor har gjort noget galt, og har vedkommende gjort noget galt kan han få en bøde og i værste fald få frataget sin beskikkelse. Hvor Responsumudvalgets opgave indebærer at afgive vejledende udtalelser i forbindelse med forespørgsler omkring god revisorskik (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 138*). Endvidere vurderer Revisornævnet, om bundgrænsen for god revisorskik er blevet overskredet, hvor Responsumudvalget udtaler sig generelt om den gennemsnitlige gode og ordentlige revisorskik. I de fleste tilfælde vil der være en fælles fortolkning af begrebet, da en tilsidesættelse af den gennemsnitlige gode revisorskik som oftest vil rumme en tilsidesættelse af bundnormen (*FSR 75 års jubilæumsskrift, 2000: 36*). Som nævnt tidligere vil det sjældent ske at der for samme problemstilling foreligger både en responsumudtalelse og en revisornævnskendelse.

3.2.3. Disciplinæransvar over til erstatningsansvar

Disciplinær- og erstatningsansvar udelukker ikke hinanden. Har revisor fået tilkendt en disciplinærsanktion, og ønsker den skadelidte derudover at få tilkendt en erstatning, må de udover at indklage det til Revisornævnet også sagsøge revisor til betaling af erstatning. Det forudsætter dog, at revisor har handlet i strid med god revisorskik, og at der er lidt et økonomisk tab (*Langsted, 2008: 244*). Klageren kan dermed godt både indbringe revisor for Revisornævnet og samtidige gennemføre et erstatningskrav mod denne. Der ses eksempler på, at klager indleder med at indbringe revisor for Revisornævnet, som en del af forberedelsen til erstatningssagen, og først efter, der er afsat kendelse anlægges erstatningssag mod revisor (*Langsted, 2008: 441*). Dette er der set eksempel på i to sager, den ene er i Memory Card Technology sagen og den anden er i en sag mod Bjørn Bengtsson. Revisornævnsagerne vil i det følgende kort blive opridset for at give et indblik i, hvordan en erstatningssag udløber af en Revisornævnsafgørelse.

Memory Card Technology

SØK klagede til Revisornævnet over de 4 revisorer udførelse af revision i regnskabsårene 1998/1999 og 1999/2000 for Memory Card Technology (herefter MCT). Klageren mener ikke, årsrapporten for MCT har været retvisende på en række væsentlige områder, og at PwC og E&Y ikke har gennemført revision i overensstemmelse med god revisorskik. Til sidst at revisorerne ikke havde tilstrækkelig

grundlag til at afgive en blank påtegning. Revisorerne burde have taget forbehold for manglende revisionsbevis af værdiansættelse af varelageret. De har dog været opmærksomme på forholdene, da de har beskrevet dem i revisionsprotokollen, men dette kan ikke erstatte et forbehold og er derfor ikke gældende. Grunden til dette er, at revisionsprotokollen kun er til bestyrelsen og dermed ikke tilgængelig for tredjemand, som disponerer på baggrund af regnskabet.

Revisornævnet idømte de 4 revisorer en bøde på 150.000 kr. hver. Ved fastsættelsen af bøderne lagde Revisornævnet vægt på, at der havde været tale om til dels gentagne tilsidesættelser af god revisorskik vedrørende meget betydelige værdier i en børsnoteret virksomhed, og at det må betragtes som en skærpende omstændighed, at de indklagede i begge regnskabsår var fuldt ud opmærksomme på behovet for at udvise agtpågivenhed (*Venstre Landsret, V.L. B-1553-02, 2013*).

Udover at revisorerne er blevet indbragt for revisornævnet, er der også blevet anlagt en erstatningssag mod dem af konkursboet i MCT, hvor netop denne her Revisornævnskendelse indgår for at lægge til grund, at revisorerne ikke har levet op til god revisorskik. Kendelsen fra Revisornævnet forøger konkursboets chancer for at bevise, at der begået erstatningspådragende fejl. Samtidig har det forøget bestyrelsen chance for at blive frifundet, fordi det er revisionen, som har begået fejl. Dette er et eksempel på, at en erstatningssag udløber af en Revisornævnsafgørelse, hvor revisor risikerer at blive straffet to gange for samme forhold. Det forudsætter, at de øvrige erstatningsbetingelser ligeledes er opfyldt.

Sag 69/2013 mod statsautoriseret revisor Bjørn Bengtsson

Den tidligere statsautoriserede revisor Bjørn Bengtsson fra det tidligere IN-Revision har tre gange været indklaget for Revisornævnet for groft at overtræde god revisorskik og er samlet blevet idømt bøder på 300.000 kr. Dette er hvad Revisornævnet maksimalt kan idømme en revisor i bødestraf, hvilket indikerer, at det har været grove og gentagne overtrædelser af god revisorskik. I de første to sager gav Revisornævnet bøder først for 125.000 kr. og dernæst 175.000 kr. Den tredje kendelse, som blev afsagt december 2013, gav nul kroner i bøde, dette skyldes dog at Revisornævnet som sagt maksimalt kan give 300.000 kr. i bøde.

Bjørn Bengtsson har blandt andet overtrådt revisorlovens uafhængighedsregler i forbindelse med sin egen ejendomshandel med Kenneth Schwartz Thomsen, som var hans kunde. Alle sagerne drejer sig, om at han har udført revisionsopgaver for et firma, som han selv har haft interesser i. Bjørn Bengtsson har deponeret sin beskikkelse og arbejder ikke længere som revisor.

Bjørn Bengtsson har både været indklaget for Revisornævnet af Revisortilsynet og af konkursboet efter Kenneth Schwartz Thomsen. Kendelserne får kuratorerne til at ane nye muligheder i en erstatningssag, der allerede er anlagt mod Bjørn Bengtsson og IN-Revision med krav om 100 mio. kr. Allerede tilbage i 2012 stævnedes kuratorerne i Kenneth Schwartz Thomsens krakkede koncerner revisor og ledelsen, men de bad siden domstolene om at sætte erstatningssagerne i bero, idet de afventede resultatet af klagesagerne i Revisornævnet. Nu da kendelserne er afsagt, er erstatningssagen genoptaget. Med kendelsen fra Revisornævnet håber de mange kreditorer, at de kan få lidt af deres penge igen. (Erhardtsen, 2014)(Sag 69/2013).

Dette er et tydeligt eksempel på, at en Revisornævnskendelse bruges som en forberedelse til erstatningssagen, og at konkursboet nu ser en mulighed for at hente penge hos revisoren. Revisor risikerer derfor at blive straffet to gange for samme forhold. Det forudsætter dog, at revisor har handlet i strid med god revisorskik, og at der er lidt et økonomisk tab. Den ene forudsætning om god revisorskik er opfyldt i og med Revisornævnet har afsagt en kendelse. Nu er det op til domstolene at afgøre, om betingelserne for et erstatningsansvar ligeledes er opfyldt.

Ovenstående to sager er eksempler på, hvordan en erstatningssag kan udløbe af en Revisornævnsafgørelse. Det kan så diskuteres, om det er rimeligt eller ej, at revisor risikerer at blive straffet to gange for samme forhold.

Den generelle holdning blandt respondenterne synes at være, at de umiddelbart ikke mener det er urimeligt sådan som forholdene er nu med at revisor både kan få en disciplinærstraf og blive pålagt et erstatningsansvar. De er af den mening, at det er to vidt forskellige ting. Disciplinæransvaret vedrører overholdelse af god revisorskik og er en strafferetlig sanktion, hvorimod ved erstatningsansvar er det tredjemand, der taber penge som konsekvens af, at revisor har lavet et dårligt stykke arbejde. Endvidere er det mange gange ikke de samme, som bringer revisor i Revisornævnet og som anlægger erstatningssagen. Respondent X siger, at hvis der f.eks. er nogle som mener, at revisor har begået en faglig fejl og vælger at indbringe revisor i Revisornævnet. Har revisor begået en faglig fejl, skal vedkommende have en bøde. Derudover kan der f.eks. være en gruppe investorer, som har lidt et tab på deres aktier. De mener at revisor bør erstatte dem det lidt tab og vælger at anlægge en erstatningssag. Det er for så vidt to forskellige ting, mener respondent X.

Respondent X siger yderligere, at det kan godt være, at det er en form for dobbelt straf, hvis det er en lille sag. Eksempelvis har revisor først fået en bøde på 200.000 kr., og bagefter bliver idømt en erstatning på 200.000 kr. I sådan en sag vil det nok føles urimeligt. I Memory Card Technology sagen

har det ingen betydning, at revisorerne har fået en bøde på hver 150.000 kr., når erstatningssagen er på 100 mio. kr.

Respondent Y mener, at det er en del af professionsansvaret, og det må revisorerne leve med. Da revisionsbranchen er en forholdsvis god indtjenende branche og er offentlighedens tillidsrepræsentant, må revisorerne leve med det ansvar. Han mener i stedet, at der kan siges noget til behandlingstiden i de mere komplekse sager. Revisornævnet er meget formalistiske og i småtingsafdelingen. Det er en anden snak og ikke noget, der uddybes nærmere.

3.3. Sammenfatning

Det foregående afsnit klarlægger ansvarsformerne erstatnings- og disciplinæransvar samt betingelserne for disse. Ansvarsformerne er primært beskrevet i relation til revisorprofessionen for at hjælpe læser med forståelsen i den videre behandling af tendenserne indenfor revisors ansvar. Sanktionen for en given handling er forskellig alt efter grovheden af overtrædelsen.

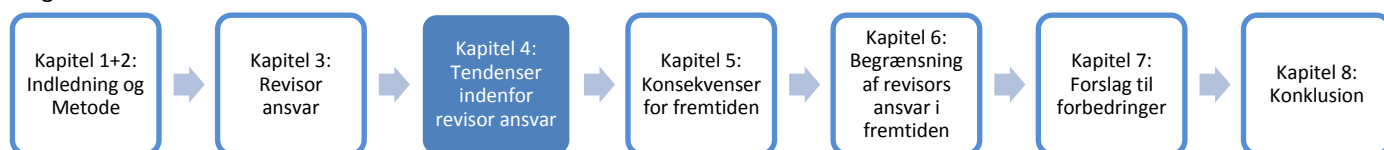
Erstatningsansvar for revisor forudsætter, at denne ikke har udført sit arbejde på en rimelig og forsvarlig måde, samt at nogen lider et tab. Ansvarer tager udgangspunkt i culpareglen, som er den grundlæggende erstatningsnorm i dansk ret. Revisors ansvar vil blive vurderet ud fra et professionsansvar, der er således tale om et skærpet culpaansvar overfor revisor. Ved erstatningsansvar er der solidarisk hæftelse, hvilket betyder at revisor hæfter sammen med ledelsen i en given erstatningssag. Disciplinæransvaret udgør det ansvar, som revisor kan ifalde ved overtrædelse af god revisorskik, og således ved forsømmelse af de pligter som hvervet som minimum medfører. Hovedbestemmelsen her er RL § 16, stk. 1, der angiver at revisor skal udføre opgaverne i overensstemmelse med god revisorskik, samt den hurtighed og nøjagtighed, der er mulig i forhold til opgavens art.

Revisornævnet tager konkret stilling til, om en revisor har tilsidesat sine pligter, og nævnet udøver således dømmende virksomhed. I tilfælde hvor revisor har begået fejl går nævnet ind og sanktioner dette. Hvorimod Responsumudvalgets opgave består i at afgive vejledende udtalelser i forbindelse med forespørgsler omkring god revisorskik, typisk fra domstolene.

Erstatnings- og disciplinæransvar udelukker ikke hinanden, hvilket betyder at revisor godt både kan indbringes for Revisornævnet for derefter at idømmes erstatningsansvar. Dette ses af de to ovenstående eksempler fra henholdsvis Memory Card Technology og sag 69/2013. Dette scenarie, syntes ikke at påvirke de adspurgte respondenter, da de for det første synes, det er to forskellige ting og for det andet mener, at det hører med til professionsansvaret som tilfalder revisor.

4. Tendenser indenfor revisoransvar

Figur 4.1

Kilde: Egen tilvirkning

I dette kapitel vil jeg analysere centrale tendenser/problemstillinger, der er i forbindelse med revisors ansvar. Dette gøres med henblik på at klarlægge hvilke konsekvenser, det kan få for revisionsbranchen i fremtiden, samt om det er relevant at indføre en begrænsning på revisors erstatningsansvar.

Igennem de senere år har revisorer og deres revisionsfirmaer måtte konstatere en stigning i både antallet af erstatningssager og i de beløb, som sagsøgerne har stævnet revisor for. Når der er mange konkurser, er det ensbetydende med, at revisorer står for skud, når ansvaret skal placeres, og regningen skal betales. Dette har branchen måtte sande under og efter finanskrisen, hvor der som sagt er sket en markant stigning i antallet af sager samt beløbene. Det ses af de sager, der har måttet være som f.eks. Roskilde Bank, IT Factory og EBH bank, hvor revisorerne alle er blevet stævnet for 1 milliard kr. Før finanskrisen sås ikke erstatningskrav, der oversteg 100 millioner kr., som tilfældet var med Memory Card Technology (*Weerd, 2011*)(*Gimsing, Jepsen, 2009*).

En revisor kan blive erstatningsansvarlig over for enhver, som lider et tab som følge af, at vedkommende har støttet på revisors påtegning på et regnskab. Det kan være en investor, som lider tab som følge af en investering i et selskab, hvor revisor har forsynet årsrapporten med en blank påtegning, og hvor revisor har begået en faglig fejl i forbindelse med påtegningen. Det kan også være en leverandør, der leverer varer på kredit som følge af den blanke påtegning, eller det kan være en bank, der i tillid til den blanke påtegning yder et lån. Sammenlignet med andre liberale erhverv, som f.eks. ingeniører og advokater, hvor der typisk aftales en begrænsning af ansvaret fra sag til sag, har revisor ikke samme mulighed. Grunden til det er, at revisor har et tredjemands-ansvar i form af at være offentlighedens tillidsrepræsentant ved erklæringer med sikkerhed (*Speitzer, Jepsen, 2013*).

I det efterfølgende vil der blive behandlet følgende områder, som igennem de senere år har præget revisorerne hverdag i relation til erstatningsansvar:

- Forholdet mellem ledelsens og revisors ansvar
- Solidarisk hæftelse
- Deep pocket
- Revisors lovpligtige ansvarsforsikring
- Proportionalitet i erstatningskravet
- Forventningskløft mellem regnskabsbrugere og revision

4.1. Forholdet mellem ledelsens og revisors ansvar

Revisors og ledelsens selvstændige ansvar er i vidt omfang beskrevet i den juridiske litteratur, men ansvaret er ikke opdelt tilstrækkeligt, da ansvaret ikke har været defineret med den samme interesse for øje. Dette giver anledning til praktiske problemer ved bestemmelse af, hvem der skal stå til ansvar for et givent forhold, specielt set i lyset af at der stilles større og større krav til årsrapporten, og hermed også til revisor og ledelsen.

Opgavefordelingen mellem disse to er afgørende for, hvad der ligger i deres indbyrdes ansvarsgrundlag. Der skal dog ikke laves en grænsedragning, hvor revisors ansvar udelukker ledelsens ansvar eller omvendt. Der er således situationer, hvor både ledelsen og revisor ifalder ansvar. Det er ofte her, problemerne opstår, idet ledelsen ikke ligesom revisor er underlagt obligatorisk forsikring og derfor ikke kan erstatte de tab, der måtte opstå som følge af konkurs, det såkaldte "*deep pocket*". Revisorer i Danmark bliver ofre for jagten efter dækning af tab, og der er således tendens til, at disse ikke kun skal dække egne fejl, men også andres, jf. (*Gimsing, Jepsen, 2010*) og (*NRF 2008*), der anfører at der i den seneste udvikling indenfor Corporate Governance indikerer et behov for en klarlæggelse af fordelingen af ansvaret mellem revisor og ledelsen.

Den retlige ramme for de to parter opgaver er klart fordelt ud fra lovgivningen, mens problemstillingen ligger dels i at forholde sig til de to forskellige parter roller, og til dels i den reguleringsmæssige detaljeringsgrad for at kunne klarlægge en fordeling.

4.1.1. Ledelsens ansvar

Den overordnede retlige ramme for ledelsens ansvar er fastlagt i SL §§ 115-117, hvoraf det generelle og grundlæggende princip om at bestyrelsen og direktionen forestår ledelsen af selskabets anliggende

fremgår. Endvidere er det efter ÅRL kap. 2 fastlagt, at aflæggelse af regnskabet er ledelsens opgave, jf. ÅRL § 8, stk. 1:

De ledelsesorganer, der efter den for virksomheden gældende lovgivning, vedtægter, aftale eller sædvane har den øverste henholdsvis den daglige ledelse, skal aflægge årsrapport for virksomheden."

Og stk. 2:

"Hvert enkelt medlem af de pågældende ledelsesorganer har ansvar for, at årsrapporten udarbejdes i overensstemmelse med lovgivningen og eventuelle yderligere krav til regnskaber i vedtægter eller aftale. Ved udarbejdelse skal de endvidere iagttage de for virksomheden gældende, jf. §§ 136 og 137."

Heraf fremgår udgangspunktet klart, da det kan fastslås, at de enkelte ledelsesmedlemmer er ansvarlige for, at selskabet aflægger en retvisende rapport, hvilket der er krav om i medfør af ÅRL § 11, stk. 1. Dette fremkommer også mest naturligt, idet disse må formodes at kende virksomheden bedst og i øvrigt er forpligtet til at sikre en forsvarlig intern organisation af virksomheden, som er i stand til at generere de nødvendige oplysninger til virksomheden.

Videre i ÅRL § 9 fremgår det, at alle ansvarlige medlemmer skal underskrive årsrapporten, og at underskriften gives i tilknytning til en ledelsespåtegning, hvori det erklæres, at årsrapporten er aflagt i overensstemmelse med lovgivningen, eventuelle standarder og krav i vedtægter og aftaler. Endvidere skal ledelsen efter ÅRL § 9, stk. 1 erklære, hvorvidt årsrapporten giver et retvisende billede af virksomhedens aktiver og passiver, finansielle stilling og resultatet. Heri ligger det implicit, at ledelsen har ansvaret for, at årsrapporten ikke er behæftet med væsentlige fejl som følge af eventuelle besvigelser. Der kan rejses spørgsmål om, hvori grænsedragningen mellem ledelse og revisor ligger. Dette giver anledning til diskussion omkring ledelsen kontra revisors ansvar ved afdækning af besvigelser, hvilket der gøres i afsnit 4.1.3.

Ledelsens pligt afspejles også i den oplysningspligt, denne har overfor revisor i medfør af SL § 133, samt den undersøgelsesadgang, som revisor har i medfør af SL § 133, stk. 2. Ydermere anbefales ledelsen gennem Corporate Governance anbefalingerne, at aflæggelse af rapporter skal følge udviklingen i god regnskabsskik; at bestyrelsen skal overveje, om aflæggelsen skal suppleres med

andre end de krævede internationale standarder; og at aftalegrundlaget, og således rammerne for revisors arbejde, er fastlagt, sådan at arbejdsdelingen og dermed ansvarsdeling er klare for de enkelte parter. Aftalegrundlagets fastsættelse tjener også til at mindske forventningskløften mellem revisor og klienten (Boe, et al., 2009)

Som udgangspunkt er det ledelsen, som har ansvaret for virksomhedens forretningsgange, interne kontroller m.m. I den henseende er det bestyrelsens opgave at forholde sig til direktionens oplysninger og adfærd, samt tage stilling til om direktionens oplysninger om virksomhedens finansielle forhold forekommer realistiske og troværdige (Halling-Overgaard, 2009: 129).

4.1.2. Revisors ansvar

Kravene til revisors ansvar i forbindelse med selskabers aflæggelse af årsrapport er præget af en detaljeret lovregulering, modsat de generelle regler, som regulerer ledelsens ansvar, jf. ovenstående. Det er ikke hensigten at give et dybdegående indblik i disse regler, men det søges at give et overblik over de væsentligste elementer, for på den måde at komme nærmere en afgrænsning af ledelsens og revisors ansvarsfordeling.

Det grundlæggende krav om revisionspligt fastlægges i ÅRL kapital 17, hvor det fremgår at revisor er pligtige til at revidere den af ledelsen aflagte årsrapport. Det nærmere indhold af revisionspligten bestemmes i revisorloven, særligt i § 16, stk. 1 om revisors rolle og i bestemmelserne om revisionspåtegning og revisionsprotokol i § 19, stk. 1 og § 20:

RL § 16, stk. 1

"Revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant under udførelse af opgaver efter § 1, stk. 2. Revisor skal udføre opgaverne i overensstemmelse med god revisorskik, herunder udvise den nøjagtighed og hurtighed, som opgavens beskaffenhed tillader. God revisorskik indebærer desuden, at revisor skal udvise integritet, objektivitet, fortrolighed, professionel adfærd, professionel kompetence og fornøden omhu ved udførelsen af opgaverne."

RL § 19, stk. 1

"Når revisor har afsluttet revisionen, skal revisor afgive en revisionspåtegning på regnskabet om det udførte arbejde og konklusion herpå...."

RL § 20, stk. 1

"Revisor skal føre en revisionsprotokol i virksomheder, hvis årsregnskab m.v. revideres."

Og stk. 3

"I revisionsprotokollen skal revisor redegøre for arten og omfanget af de udførte revisionsarbejder og konklusion herpå..."

I forhold til ovenstående regler indeholder erklæringsbekendtgørelsen samt de forskellige revisionsvejledninger og revisionsstandards detaljerede regler, som fastlægger det nærmere indhold af kravene til revisor i forbindelse med revisionen af selskabernes årsrapport.

Corporate Governance anbefalingerne anbefaler bestyrelsen og revisor at drøfte regnskabspraksis på de væsentligste områder samt væsentlige regnskabsmæssige skøn, og at væsentligheden af den valgte regnskabspraksis vurderes, samt at resultatet af revisionen drøftes på møder med bestyrelsen med henblik på at gennemgå revisors observationer og konklusioner (Boe, et al., 2009).

Det centrale for forståelsen af revisors selvstændige rolle og herved også selvstændige ansvar, er at revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant og er underlagt en professionsstandard, god revisorskik. Endvidere at revisor gennem sin revisionspåtegning har pligt til at påpege eventuelle mangler eller overensstemmelser ved årsrapporten (Boe, et al., 2009).

Jævnfør erklæringsbekendtgørelsens § 5, stk. 4 skal selskabets revision blandt andet afdække, om årsrapporten giver et retvisende billede.

Således er revisionens og ledelsens ansvar selvstændigt defineret i retspraksis. Spørgsmålet er så, hvorledes arbejdsdelingen og således ansvaret skal fordeles for at kunne pålægge et eventuelt erstatningsansvar.

4.1.3. Ledelsens kontra revisors ansvar

Det fremgår af ovenstående, at ledelsen ligesom revisor har ansvaret for, at virksomhedens årsrapport giver et korrekt og retvisende billede af virksomheden, dog er deres roller forskellige.

Det overordnede ansvar for at sikre, at selskabet drives forsvarligt, tilfalder bestyrelsen. Det er ydermere deres opgave at sikre, at direktionen har tilrettelagt en tilstrækkelig og effektiv bogføring, som kan skabe det nødvendige registreringsmæssige grundlag for selskabets aflæggelse af årsrapport. Bestyrelsen træffer endvidere beslutning om, hvilke dispositioner, som skal afspejles i årsrapporten, samt på hvilken måde det skal ske. Alt i alt er det bestyrelsens ansvar, at selskabet aflægger en retvisende årsrapport.

Revisors rolle adskiller sig ved, at denne ingen ledelses- eller beslutningskompetencer har. Derimod er revisors rolle som offentlighedens tillidsrepræsentant at fungere som kontrollant og revidere den af ledelsen aflagte årsrapport. Hvis revisor ikke opfanger uoverensstemmelser eller andre fejl ved den foretagne revision, der efter de gældende regler og standarder kunne forventes opdaget, vil revisor kunne ifalde et selvstændigt ansvar herfor (*Boe, et. al., 2009*).

Arbejdsdeling kan siges at blive klarere i forhold til RL § 24 og Uafhængighedsbekendtgørelsen § 5, fordi disse lægger snævre rammer for, hvad revisor kan bistå virksomheden med, idet han risikerer at skulle udføre selvrevision. Revisor må f.eks. ikke deltage i bogføringen eller lignende registreringer, da disse danner grundlag for årsrapporten. Revisor må heller ikke hjælpe med at udarbejde selve årsrapporten, idet han ikke efterfølgende kan revidere denne. Disse begrænsninger betyder, at direktionen eller bestyrelsen ikke har mulighed for at uddelegere disse opgaver til revisor, fordi disse opgaver er led i udarbejdelse af årsrapporten. Det er således ikke muligt for revisor at revidere, hvis denne har assisteret ved udarbejdelse af disse. Revisor må derimod godt påpege problemer, og som udgangspunkt vejlede ledelsen om mulige løsningsmodeller. Grænserne for hvor langt revisor kan gå i denne sammenhæng fastlægges ud fra, hvad der må antages at være god revisorskik. Endvidere kan ledelsen bede revisor om at udvise særlig opmærksomhed til bestemte dele, men revisor må ikke på noget tidspunkt overtage en del eller hele ledelsens opgave. Dette har betydning for, i hvilket omfang de to parter kan stilles til ansvar for at årsrapporten ikke lever op til kravene. Udgangspunktet er således, at begge kan blive stillet til selvstændigt ansvar for, at rapporten opfylder de krav, der er gældende (*Boe, et. al., 2009*).

Ses der på rollefordelingen, må revisor anses for værende den sagkyndige, idet denne opererer ud fra sin profession, og dermed er underlagt et professionsansvar. Den hidtidige tankegang har været, at hverken bestyrelsen eller medlemmer forventes at være sagkyndige, men har pligt til at sikre sig, at regnskabet aflægges efter de gældende regler for disse, og hvis dette ikke er tilfældet, må de søge

rådgivning. Her fremgår det klart, at selskabets ledelse har ansvaret for, at de har, eller får den nødvendige indsigt i regnskabsreglerne.

Der hersker derimod usikkerhed, når der er tale om meget komplicerede regnskabsregler, eksistens samt brug af disse. Her er udgangspunktet også, at det er op til ledelsen at indrette sig således, at de bliver gjort bekendt med disse. Meget komplicerede regler kan dog føre til, under en eventuel retssag, at domstolene vurderer, at en fejl eller et fejlskøn ikke medfører ansvar for ledelsen (*Boe, et. al., 2009*).

I forlængelse af dette pointerer NRF, at en grundlæggende antagelse er, at bestyrelsen skal have de fornødne kompetencer og ressourcer, som er påkrævet for at kunne udføre sine pligter forsvarligt og effektivt. Konsekvensen af, hvis dette ikke gør sig gældende, er at ledelsen vil være afhængig af sin revisor ved spørgsmål om regnskabet. Det er som sagt revisors opgave at revidere det af ledelsen udarbejdede årsregnskab og ikke at give garantier for kvaliteten af ledelsens rapportering (*NRF, 2008*). Ofte sidder der ikke kompetente nok bestyrelsesmedlemmer, som stiller spørgsmålstejn ved det revisor kommer frem til, hvilket tydeliggøres længere nede i sagen om Memory Card Technology. En mulighed vil være at stille større krav, end der stilles i dag til bestyrelsesmedlemmer, for at de kan udføre deres funktion ordentlig og forsvarligt. Dette vil blive uddybet i kapitel 7.

Behandlingen ovenfor indikerer en forholdsvis klar regulering på området, men i praksis forholder det sig anderledes, specielt set i lyset af udviklingen i revisors pligter og ansvar. Grænsedragning kan derfor alligevel siges at være uklar. Dette støttes af NRF, som tilskriver dette udviklingen i Corporate Governance, som anføres i (*NRF, 2008*), hvor det indikeres, at udviklingen har medført, at revisorerne og revisionsvirksomhederne i større grad bliver søgsmål i erstatningssager.

Det ses i flere sager, at erstatningskravet mod ledelsen og revisor er enslydende, uden at tage højde for, at det er ledelsen, som aflægger regnskabet, og at revisors påtegning er et udtryk for at regnskabet er revideret i overensstemmelse med god revisorskik. Endvidere er der eksempler på sager, hvor ledelsen har indrømmet at have begået kriminalitet og manipuleret, hvor erstatningskravet mod revisor langt overstiger kravet mod virksomhedens ledelse. Et eksempel er i IT Factory, hvor det ses, at kurator har valgt kun at stævne 2 bestyrelsesmedlemmer i stedet for alle medlemmerne. Disse er mødt med et krav om erstatning på 30 mio. kr., hvor revisorerne derimod er stævnet med et krav om erstatning på ca. 1 mia. kr. Dette er et tydeligt udtryk for, at sagsøgerne går efter revisorerens ”dybe lommer”, også kaldet ”*deep pocket*” fænomenet, idet revisorerne er de eneste, som er forpligtede til at tegne en ansvarsforsikring. Det formodes derfor, at revisor kan betale igennem deres forsikring,

hvorimod ledelsen kun har begrænsede midler og/eller forsikring (*Renge, Jepsen, 2011*) (*Weerd, 2011*). Det ses derfor ofte, at revisor forsøges gjort medansvarlig, idet ledelsen som regel ikke har nogen penge og så er der kun revisor til at betale. Er det fair, at fordi ledelsen har begået økonomisk kriminalitet, skal revisor stå til ansvar og betale hele regningen? Respondent X mener ikke, at det er fair, at revisor bliver medinddraget på lige fod med ledelsen, blot fordi de har en ansvarsforsikring, hvilket ledelsen typisk ikke har. Han udtaler følgende ” *direkte spurgt om jeg synes det er fair. Nej det er ikke fair! Det kan ikke have været lovgivers hensigt, at det er en revisor, det skal hænge på regningen, hvis der sker fejl i relation til regnskabsaflæggelse, at det alene er revisor, der næsten kommer til at lægge penge ud. Så er vi så tilbage i hele cap problematikken.*”

Ud fra det mener respondent X at, det er relevant at tale om en begrænsning af revisors ansvar, og som situationen er nu, synes lovgiver så det er rimeligt.

Der er en række sager, hvor ledelsen har begået besvigelser, og revisorerne er blevet medinddraget, her kan nævnes Nordisk Fjer, E-huset, Memory Card og IT Factory. Det skal her nævnes, at det ikke er revisionens hovedformål at afsløre besvigelser. Det er kun hvis revisor støder på forhold, som vækker hans mistanke, at han bør udvide sin undersøgelse, til han når til en overbevisning om, hvorvidt mistanken er begrundet eller ubegrundet (*Langsted, et. Al., 2012: 343*).

I forbindelse med en konkurs indtræder kurator i stedet for bestyrelsen og direktionen. Der anses at være en tendens til, at kurator opnår en bedre retstilling end den tidligere ledelse ved at sagsøge revisor for hele underbalancen og lade den tidligere ledelses handlinger træde i baggrunden. Fokusset bliver således på revisor, og det bliver revisor, som skal påpege den tidligere ledelses fejl og forsømmelser frem for kurator. Dette kan medføre en uheldig incitamentsstruktur for ledelsen (*Gath, 2011*).

Det er i samfundets interesse, at der foretages revision, det skal naturligvis være ordentlig og fagligt korrekt. Det vil være et problem, hvis det kommer til den situation, at revisionsfirmaerne ikke vil påtage sig revisionen af store børsnoterede virksomheder, fordi en mulig fejl vil kunne resultere i million eller milliardstore erstatninger (*Langsted, 2013*). Det skal siges, at det jo er menneskeligt at fejle, og at revisorer blot er mennesker. Denne situation vil derfor være til stor skade for samfundet.

Omfanget af sager har medført, at revisorer og revisionshusene i højere grad må fokusere på politikker og rutiner for at minimere risikoen for erstatningskrav. Grunden til det er, at revisors ansvar er ubegrænset i de nordiske lande. Denne udvikling hæmmer revisorstanden (*NRF, 2008*).

EU kommissionen har identificeret problemet med det ubegrænsede ansvar ved afgivelse af en henstilling til EU-landene i 2008, hvori vigtigheden af at begrænse revisors ansvar betones, og forslag til dette fremsættes. FSR ser positivt på forslaget, jf. (*Jepsen, 2008*), af to grunde, dels på grund af "deep pocket" fænomenet og dels grundet sikring af den fortsatte konkurrence mellem revisionsvirksomhederne på markedet. Dette vil blive diskuteret yderligere i kapitel 6.

I det følgende vil der være en kort gennemgang af Memory Card Technology sagen, fordi denne sag ses som essentiel i forhold til problemstillingen vedrørende ansvarsfordelingen mellem ledelsen og revisionen.

Memory Card Technology

Memory Card Technology A/S var en it-virksomhed, som producerede og solgte hukommelseskort til computere. De gik konkurs i 2001.

I år 2002 anlagde konkursboet efter Memory Card Technology påstand om, at selskabet tidligere direktør, selskabet øvrige bestyrelsesmedlemmer og selskabets revisorer skulle betale en erstatning på 100 mio. kr. Grunden var, at konkursboet var af den opfattelse at disse personer havde handlet ansvarspådragende, blandt andet fordi de ikke havde ført det nødvendige tilsyn med værdiansættelsen af selskabets varebeholdninger.

Den tidligere direktør blev i 2012 idømt 6 års fængsel for bedrageri, fordi varelagrene i firmaet var pumpet kunstigt op. Efter straffesagen var afsluttet, gik sagen om erstatningsansvar i gang i april 2013. Venstre Landsret afsagde den 1. juli 2013 dom i denne sag. Den tidligere direktør, John Rasmussen, blev dømt til at betale en erstatning på 100 mio. kr. plus renter, i alt 177 mio. kr., til konkursboet. Det gjorde han på den baggrund, at han ved regnskabsmanipulation handlede ansvarspådragende i sin tid som direktør og påførte virksomheden et tab.

Revisionen blev dømt til, i forening med den tidligere direktør, at betale erstatningen på 177 mio. kr. til konkursboet, idet revisorerne burde have indskrevet forbehold for både værdiansættelse af varebeholdningerne og en udenlandsk debtors betalingsevne i årsregnskaberne for år 1999 og år 2000. I det indbyrdes forhold skal direktøren friholde revisorerne.

Revisorerne ankede sagen til Højesteret med den begrundelse, at de ikke er erstatningsansvarlige, da de blev ført bag lyset af den kriminelle direktør, og derfor ikke bør hæfte solidarisk overfor konkursboet.

Den tidligere bestyrelse blev frifundet, fordi bestyrelsen ifølge Landsretten ikke havde tilsidesat de daværende regler i aktieselskabsloven om en bestyrelses pligter med hensyn til at sørge for selskabets forsvarlige organisation og til at sørge for, at dets finansielle og regnskabsmæssige forhold var i orden (*Vestre Landsret, V.L. B-1553-02, 2013*).

Som tidligere nævnt er revisorerne blevet idømt bøder i Revisornævnet på hver 150.000 kr. med den begrundelse, at de burde have taget forbehold for manglende revisionsbevis af værdiansættelse af varelageret. Denne dom blev taget med over i erstatningssagen, og indgik som en del af argumentationen for, at revisorerne havde handlet ansvarspådragende i og med, de var blevet dømt for at handle i strid med god revisorskik.

Det kan med denne dom undre en, at bestyrelsen er gået fri, og at det er revisorerne, der er blevet dømt sammen med direktøren til at betale den fulde erstatning. Det særlige ved revisors ansvar i forhold til, hvis revisor har udført et dårligt stykke arbejde, er at det stort set aldrig er dem selv, der er de "hovedansvarlige". Revisorernes svigt er ofte, at de ikke har udført deres kontrol ordentlig, men for at det får betydning, skal der være andre, som har begået fejl, der så ikke opdages af revisionen. Det er således en ekstra belastning for revisorerne, at de bliver fuldt ansvarlige på linje med dem, som har begået den egentlige grundlæggende fejl. Specielt hvis denne fejl er et udtryk for en bevidst vildledning fra hovedmanden side. Det må det siges at være i den konkrete sag.

Respondent X mener, at det er en underlig situation, at bestyrelsen kan gå fri, da de har det overordnede ansvar for at føre tilsyn med direktionen og føre tilsyn med, at der bliver aflagt korrekte regnskaber, samt skal føre tilsyn med at forretningsgange osv. er forsvarlige. Han mener endvidere, at det er en uforståelig retstilstand, at man har en situation hvor man siger, det lægger vi bare over på revisor. Respondent X er dermed enig i, at det er forunderligt, at bestyrelsen går fri, mens revisionerne bliver dømt sammen med direktøren.

Som anført længere oppe er det bestyrelsen, som aflægger regnskabet, og som skal føre tilsyn med direktionen ved at forholde sig til direktionens oplysninger og adfærd, og om det forekommer realistisk og troværdig. I denne sag kan det diskuteres, om bestyrelsen har levet op til dette, eller om de bevidst har tilsat de interne kontroller. Respondent Z udtaler, at " I denne sag er det tydeligt for

mig, at der ikke har siddet stærke nok bestyrelsesmedlemmer, som rent faktisk har stillet nok kritiske spørgsmålstejn ved de ting, som revisorerne har påpeget fordi selvom jeg vil holde fast i som jeg sagde før, at jeg mener, revisorerne begik fejl fordi det revisionsbevis de havde var ikke tilstrækkeligt, og derfor skulle de have taget forbehold i påtegningen.” Han uddyber yderligere, at bestyrelsen accepterede tingenes tilstand ved ikke at stille spørgsmålstejn ved de ting revisorerne skrev i revisionsprotokollen, selvom det for ham at se var klare forbehold for ting, de ikke kunne få tilstrækkelig revisionsbevis for. Her mener respondent Z, at bestyrelsen skulle have sat spørgsmålstejn ved disse ting og sagt til revisionen, at dette ikke kunne accepteres og måtte undersøges nærmere af revisionen. Bestyrelsen har således begået fejl i denne sammenhæng.

Hertil skal siges, at revisionen ligeledes har begået faglige fejl, idet de ikke har taget forbehold for værdiansættelse af varelageret. De har dog formuleret flere af forholdene i revisionsprotokollen, men det kan ikke erstatte et forbehold, idet regnskabsbrugerne ikke ser revisionsprotokollen og derved ikke bliver opmærksomme på disse forhold. Dette ville de igennem et forbehold i revisionspåtegningen. Det kan derfor virke uforståeligt, at revisorerne bliver dømt erstatningsansvarlige, hvormed ledelsen går fri. Tilmed er direktøren gået personlig konkurs, og det vil være revisorerne, der skal betale hele erstatningen, hvis dommen vel og mærket bliver stadfæstet i Højesteret på grund af solidarisk hæftelse, hvilket ikke synes rimeligt. Realiteten i denne sag er, at revisorerne bliver ført bag lyset af en direktør, der begår økonomisk kriminalitet, og ender med at blive dømt ansvarlig sammen med ham.

Revisionen har gjort gældende, at Memory Card Technology ikke ville være gået konkurs, hvis selskabet ikke havde lidt store tab som følge af en uventet stigning i USD-kursen og fald i DRAM priser. Revisionen mener således ikke, at der er den fornødne årsagssammenhæng mellem deres eventuelle faglige fejl, og det tab, der måtte være som følge af konkursen (*Vestre Landsret, V.L. B-1553-02, 2013*).

Læren af Memory Card Technology sagen må være, at lovgiverne i Danmark bør overveje, om revisionsfirmaernes ansvar i lignende sager skal begrænses.

4.2. Solidarisk hæftelse

I dansk ret er der et grundlæggende princip om solidarisk hæftelse, som nævnt i afsnit 3.1.3., hvilket betyder at sagsøgeren kan henvende sig til hver enkelt ansvarlig med sit fulde krav. Dette gør i praksis revisor til det mest attraktive mål for erstatningssøgsmål på grund af deres lovpligtige

ansvarsforsikring. Det er dermed revisor, som kommer til at bære hele ansvaret (*Gimsing, Jepsen, 2010*). Dette forekommer ikke hensigtsmæssigt, at revisor kommer til at bære en uforholdsmæssig del af det samlede erstatningskrav, blot fordi de har en højere forsikringssum.

Er revisor erstatningsansvarlig som følge af en faglig fejl, det kan f.eks. være, at han har undladt at foretage en tilstrækkelig undersøgelse af varelageret eller af nogle interne kontroller, bliver revisor ansvarlig for det fulde tab, som tredjemand måtte lide. Har bestyrelsen og direktionen aflagt et oppustet og misvisende regnskab for at snyde investorerne, er det åbenlyst at både bestyrelsen og direktionen er erstatningsansvarlige. Det er dem, som aflægger regnskabet og som skriver under på, at det er retvisende. Dermed sagt, det er ledelsens regnskab.

Manipulationen af regnskabet kan være så snedigt gjort, at revisor ikke har opdaget det og vil således ikke være erstatningsansvarlig på trods af, at regnskabet er forsynet med en blank påtegning.

Har revisor derimod undladt at foretage en tilstrækkelig kontrol, og ville revisor have taget forbehold eller på anden måde bemærket forholdet i sin påtegning, såfremt han havde gjort hvad han skulle. Så har revisor begået en faglig fejl og er erstatningsansvarlig. Revisor kommer ikke kun til at betale for den del af det samlede beløb som kan henføres til den fejl revisor har begået, nej revisor hæfter sammen med bestyrelsen og direktionen for det fulde tab som investorer m.m. har lidt ved at stole på regnskabet (*Langsted, 2010*).

I sammenhæng til foregående om Memory Card Technology sagen ses det, at det er de to revisionsfirmaer, som kommer til at betale det fulde erstatningsbeløb til konkursboet efter Memory Card Technology, hvor de sammen med direktøren John Rasmussen er dømt. Det kan virke helt forkert, at det er de to revisionsfirmaer, der kommer til at betale de 177 mio. kr., når det er John Rasmussen, som er den hovedansvarlige. Når det er sådan, skyldes det den grundregel, at det ikke skal gå ud over skadelidte, at en af skadevolderen, her John Rasmussen, ikke kan betale, hvis der er andre medvirkende til skaden, som kan betale. Herved sikres det, at det bliver de ansvarliges eget problem, at der er en af dem, som ikke kan betale. Dette er et udtryk for den solidariske hæftelse, som er reglen i erstatningsretten. Revisorerne kan søge regres mod John Rasmussen, idet han er hovedmanden, men da han er personlig konkurs, vil der ikke være nogen penge at hente for revisorerne.

Respondenterne i interviewene udtrykker flere holdninger både i forhold til, om det er rimeligt med solidarisk hæftelse, og om at vi har et grundprincip i dansk ret.

Respondent X mener ikke, at det med disse milliard stævninger, og hvis revisor bliver pålagt erstatningspligt, er rimeligt at man bare kan gå til revisor, fordi der er solidarisk hæftelse og sige *"du har de dybeste lommer, værsgo at betale"*. Han siger endvidere, at vi stadig mangler at se, at en af de store firmaer kolliderer på baggrund af en stor sag. Dette kan være en af konsekvenser ved, at revisor hæfter solidarisk, idet de hænger på hele kravet og ikke kun deres del af fejlen. Dette vil blive uddybet længere nede i kapitel 5 om konsekvenser for fremtiden.

Respondent Q deler ikke denne holdning, selvom han siger, at det sikkert godt kan føles uretfærdigt nogle gange, at revisor står med hele regningen. Han begrundet det med, at vi er oppe imod et helt grundlæggende princip i dansk ret, som siger, at skadelidte kan gå efter hvem skadelidte ønsker at gå efter. Skadevolderne må efterfølgende finde ud af, hvordan de vil fordele det, og revisor må se, om de kan få nogle penge ud af ledelsen. Ofte er der ikke nogen penge hos ledelsen, så der vil ikke være meget at komme efter for revisor.

I de sager, hvor erstatningskravet løber op på en milliard, og bliver revisorerne i disse sager dømt, er det ikke muligt for dem at betale sådan et beløb, selvom de har forsikring. Dette vil jeg komme nærmere ind på nede i afsnittet om revisors lovpligtige ansvarsforsikring. Systemet kommer derfor til kort. Skadevolder, som her er revisorerne, går fallit, og skadelidte får alligevel ikke dækket deres tab. Det kan fra revisors side opleves helt urimeligt og skævt, at han for en opgave, f.eks. IT Factory har haft et honorar i størrelsesordenen af 250.000 kr., og måske må se sig selv og sit firma erklæret konkurs på grund af et krav på 1 mia. kr. udløst af medhæftelse. Revisor har måske selv bidraget lidt til den samlede skade, men hæfter efter de danske regler for det fulde beløb (Langsted, 2010)(Gimsing, Jepsen, 2010).

4.3. Deep Pocket

I de senere år har revisorbranchen oplevet en stigende tendens til, at kreditorer/kuratorer og investorer vender blikket mod de aktører, som har "Deep Pockets". I Danmark og internationalt ses et stigende pres på at inddrage revisor i erstatningssager i forbindelse med virksomhedssammenbrud mv., uagtet om revisors eventuelle fejl og forsømmelser er uvæsentlige set i forhold til de reelle årsager til de økonomiske tab. Det er således ikke interessen for de forskellige ledelsesorganers faktiske handlinger og undladelse, der er i fokus, men i stedet interessen for den part, som har den bedste mulighed for at betale erstatning via forsikringen. Dette er et udtryk for, at man går efter *"deep pocket"*.

Dette fænomen synes specielt at være tilfældet i situationer, hvor personer i den øverste ledelse har forestået eller medvirket til økonomisk kriminalitet, eller hvor grundene til et kollaps er udtryk for en meget høj risikotagning fra ledelsens side. Det er sjældent, at ledelsen er i stand til at erstatte de økonomiske tab (Gath, 2011).

Som sagt er antallet og størrelsen af erstatningskrav steget markant inden for kort tid, hvilket til dels skyldes at der er en tendens til, at der bliver gået efter *"deep pocket"*. Denne udvikling medfører en række konsekvenser, som NRF også er inde på i deres rapport. Konsekvenserne er, at vi ser en stigning i antallet af søgsmål mod revisorer og deres revisionsfirmaer, og disse sager er som regel tidskrævende, da en retssag ofte tager flere år at få afgjort. Længerevarende retssager betyder høje omkostninger for den sagsøgte revisor. Endvidere resulterer det i en for stor risikofaktor set i forhold til, hvad revisor får ud af opgaven. Til sidst medfører det stigende forsikringsomkostninger for revisorprofessionen i og med, der er større villighed til at sagsøge revisor, antallet af retssager, samt omkostninger til advokater.

Blandt de interviewede respondenter er der en blandet mening om, hvorvidt det er rimeligt eller ej, at kuratorer og investorer vender blikket mod de aktører, der har *"deep pocket"*.

Respondent X synes ikke det rimeligt, at det udelukkende er revisor, der kommer til at betale erstatningen, fordi de har en forsikring, hvilket afspejles i følgende udsagn *"Nej, det er ikke fair! Det kan ikke have været lovgivers hensigt, at det er en revisor, der skal hænge på regningen, hvis der sker fejl i relation til regnskabsaflæggelse, at det alene er revisor, der næsten kommer til at lægge penge ud."*

Respondent Y deler holdningen med, at det ikke er rimeligt at gå efter der, hvor de dybeste lommer er. Han mener, at der skal lægges konkrete ansvarsbetragtninger til grund for både bestyrelsen, direktionen og revisor, og at det vil være rimeligt at foretage en fordeling af skyldgraden. Når nu reglerne er, som de er, mener han ikke man kan fortænke konkursboerne i at gå efter revisorer, fordi de er de eneste som har penge. Hvis bestyrelsen har en forsikring, vil de nok også gå efter bestyrelsen. Respondent Y mener således ikke det rimeligt, men på den anden side kan man heller ikke fortænke konkursboerne i at gå efter, hvor pengene er.

Respondent Z deler ovenstående holdning, at hvis lovgivningen er sådan, og kurators arbejde er defineret således, at han skal sikre flest mulige penge til boet, så agerer kurator blot inden for den lovgivning der er. Derved udfører kurator blot sit arbejde.

Holdningen her er, at det må revisor bare acceptere, fordi det er nu en gang sådan lovgivningen er.

Revisor holdes således ikke kun ansvarlig for egne handlinger men også for andres, idet revisor i modsætning til ledelsen, er omfattet af krav om lovpligtig forsikring. Kan det være rigtigt, at investorer skal have mulighed for at søge ethvert tab de måtte lide erstattet hos revisionen, både når der er tale om de tilfælde, hvor ledelsen er ansvarlig og de tilfælde, hvor såvel ledelsen som revisionen måtte være ansvarlig. Denne holdning lader det ikke til EU-kommissionen har, idet de er fremkommet med en anbefaling om at begrænse revisors ansvar som et modsvar til *"deep pocket"* tendensen (Halling-Overgaard, 2011). Dette vil blive uddybet i kapitel 6.

4.4. Revisors lovpligtige ansvarsforsikring

Den væsentligste problemstilling for revisorer ved det nuværende civilretlige erstatningssystem er, at revisorer i medfør til lovgivningen er forpligtet til at tegne en ansvarsforsikring, jf. RL § 3, stk. 1, nr. 6.

Revisor er således den eneste selskabsretlige aktør, som har krav om en sådan obligatorisk forsikringsdækning. I sammenhæng med reglerne om solidarisk hæftelse, som gennemgået tidligere, betyder det, at revisor oftest er den eneste, som har en forsikring, der kan erstatte økonomiske tab ved virksomhedssammenbrud mv. Dette medfører, at revisorer bliver det ultimative mål, når nogen skal drages til ansvar ved et sammenbrud, og det er uden hensyn til, at det faktisk er ledelsen, der har udarbejdet regnskabet og måske har foretaget noget svigagtigt. Revisor har typisk ikke levet op til god revisorskik, og eventuelt har ledelsen misinformeret revisor eller ligefrem bedraget revisor ved anvendelse af falske dokumenter mm. (Gath, 2011).

Dette er også en tendens Respondent Z har lagt mærke til, hvor han mener, at advokater og virksomhedsejere er meget hurtige til at pege på revisor som den skyldige, fordi revisor har en ansvarsforsikring osv. Han mener desuden, at årsagssammenhængen nogle gange kan være noget svær at få øje på.

I sager om virksomhedssammenbrud har revisorerers forsikringssummer ofte vist sig at være større end de tilsvarende for advokater og ledelsen, hvilket ofte har medført krav tilsvarende revisors forsikringssum.

Sagsøgere kan også være fristet til at sagsøge for meget høje beløb på grund af den høje forsikringssum og ud fra den antagelse, at sagsøgte og denne forsikringsselskab vil være fristede til at indgå et hurtigt forlig. Dette for at undgå procesrisikoen, og dels for at undgå betydelige sagsomkostninger (Vase, 2011).

På denne måde kommer revisionsbranchen til at agere forsikringsselskab, blot fordi de har tegnet en forsikring af betydelig størrelse.

I forhold til at revisionsbranchen kommer til at agere forsikringsselskab, mener respondent Q, at sådan er det, når nogen har forsikring. Han mener, det skal ses i lyset af, at revisorer har fået et monopol og givet dem mulighed for at være offentlighedens tillidsrepræsentant. Han mener yderligere, at der skal være en ansvarsforsikring, så der er nogen til at dække det tab, der måtte være, hvis revisor i en given sag ikke udfører deres påtegning ordentlig. Hertil siger han, at alternativt skal det kræves at erhvervslivet har en ansvarsforsikring. Det virker absurd, at revisor kun skal have forsikring for at kunne dække et evt. tab. Det er rimeligt, at revisor skal stå til ansvar, hvis de har lavet fejl og må betale sin del af det. Problemet er bare, at revisor ofte kommer til at hænge på hele regningen på grund af solidarisk hæftelse. Det kunne derfor være en ide at indføre bestyrelsesansvarsforsikring, for at der var andre end revisor til at betale erstatningen.

FSR ser også denne problemstilling og hævder, at et ubegrænset ansvar for revisor risikerer at svække den fornødne agtpågivenhed hos bestyrelser og kreditorer, idet de fejlagtigt kommer til at betragte revisor som en forsikring (*Speitzer, Jepsen, 2013*).

Som et resultat af stigende antal sager mod revisorer og specielt stigningen i sagernes betydning og beløbsmæssige omfang påvirker det forsikringspræmien i det omfang, at den stiger markant. Dette vil endvidere betyde stigende eksterne og interne omkostninger til håndtering af sagerne, risikostyring mv. Disse omkostninger vil blive væltet over på prisen på revision, hvorfor det bliver dyrere for kunderne at få udført revision. Det er således kunderne, som kommer til at betale for denne udvikling i sidste ende, hvilket vil blive en økonomisk belastning for virksomhederne.

Der er desuden begrænsninger i den forsikringsdækning, som revisor kan opnå, som følge af den udvikling, der har været i sager og erstatningskrav mod revisor. I sidste ende kan revisor få problemer med at blive forsikret på rimelig vilkår. Det er derfor i realiteten en illusion, at revisors ansvarsforsikring dækker ethvert tab. Grunden til det er, at der er begrænsninger i de dækningssummer revisor kan opnå, og et eller flere erstatningskrav som tilsammen overstiger dækningssummen, vil betyde, at revisor er uden dækning. Som en konsekvens heraf, vil det involverede revisionsfirma kollapse, med undtagelse af hvis ejerne kan dække tabet. Det skal hertil siges, at revisionsfirmaerne ikke er "kapitalselskaber" i egentlig forstand, blandt andet fordi firmaerne

alene er finansierede af partnerne og egenkapitalen i langt de fleste revisionsfirmaer består af opsparet overskud (*Gath, 2011*).

Der er dog en af respondenterne, som mener, at vi tit kommer til at tale som om det er mange store beløb og det synd for revisor, men det vi reelt taler om, det er en ansvarsforsikringspræmie. Han udtaler yderligere, at der ikke er nogen, der ikke har en forsikring så han mener det er i den relation det skal ses. Dette viser, at den pågældende ikke helt ved, hvad det vil sige, at revisor har en forsikring og tror, revisor er dækket for et hvert tab.

På det globale markedet er der i disse år problemer med at få etableret de fornødne forsikringsdækninger på grund af den udvikling, der har været. I øvrigt er der kun ganske få forsikringsselskaber på det globale marked, der er parate til at tegne forsikring på revisoransvar. Dette hænger ikke sammen med, at der i markedet er en forventning mellem store virksomheder og deres regnskabsbrugere om, at deres revisionsfirma har en forsikringsdækning af betydelig størrelse. Forsikringsbarrieren kan derfor føre til, at kun få revisionsfirmaer vil være i stand til at etablere tilstrækkelig forsikringsdækning, hvilket sætter en begrænsning på valget af revisionsfirma for selve virksomhederne. Revisionsfirmaerne kan således benytte det som et konkurrenceparameter (*Gimsing, Jepsen, 2010*).

EU er også opmærksomme på problemstillingen om manglende forsikringsdækning ved store erstatningskrav, hvilket fremgår af den konsekvensanalyse, EU-Kommisionen lavede i forlængelse af henstillingen om begrænsning af revisors ansvar. I rapporten pointeres det, at de nuværende erhvervsforsikringer ofte dækker under 5 % af de større erstatningskrav. Hertil skal siges, at de fire store revisionshuse, som nu er blevet til tre i Danmark, driver deres egne forsikringsselskaber, der modtager forsikringspræmier fra revisionsfirmaer i samme netværk, og som i begrænset omfang dækker et mindre antal større erstatningskrav. Dette kaldes captive og er et forsikringsselskab ejet af firmaer inden for samme internationale netværk, som deler risikoen ved at poole præmierne, for på denne måde at kunne imødegå firmaernes individuelle erstatningskrav over længere tid. Et erstatningskrav kommer således til at have indflydelse på alle firmaerne i netværket uagtet deres andel af erstatningskrav, det vil sige, at hvis der er sager i andre lande, så kan det påvirke de samlede præmier i netværket. Samtidig, hvis man har færre sager, vil ens præmie være lavere i forhold til, hvis man har flere sager. For revisionsfirmaer, der reviderer børsnoterede selskaber, er muligheden for alternativ forsikring blevet markant indskrænket i årenes løb (*Konsekvensanalyse, dansk, 2008*).

Det kan også få alvorlige personlige konsekvenser for revisor, hvis et erstatningskrav overstiger forsikringssummen og lader revisor være uforsikret, idet revisor efter loven hæfter personligt sammen med den revisionsvirksomhed, som opgaven udføres igennem, og ikke har mulighed for at begrænse sit påtegningsansvar ved aftale (Vase, 2011). Det er umiddelbart også derfor, at det ses, at der laves selskabskonstruktioner, hvor firmaerne forsøger at placere erstatningsansvaret over på selskabsdelen i stedet for privatdelen. Dette ses ved, at der blandt revisionsfirmaer stort set ingen interessentselskaber er tilbage. De er alle omdannet til partnerselskaber, hvor partnerne hæfter begrænset med den indskudte kapital. På den måde sikres det, at den private formue holdes fri for risiko, som den ellers ikke ville ved et interessentskab, da deltagerne her hæfter personligt og ubegrænset, samt solidarisk for hinanden. Dette synspunkt deler respondent Y, idet han udtaler, at *"det kan selvfølgelig reducere risikoen for revisionsbranchen, hvis man laver selskabskonstruktioner der afgrænser private formuer og virksomheders formuer for de deltagende revisorer i den pågældende virksomhed, og det er nok det man vil se, vil jeg tro."*

En konsekvens ved det ubegrænsede personlige ansvar er, at det er svært at tiltrække kompetente partnere, i og med det ikke vil være attraktivt, at blive det i forhold til den risiko, der ville være.

Det var uhørt i Danmark dengang i 80'erne og 90'erne, når amerikanske kollegaer årligt reserverede ca. 10 % af omsætningen til erstatningssager. Udviklingen i Danmark igennem en årrække viser

- Stigende præmier til forsikringsselskaber
- Stigende selvrisiko
- Færre og mere restriktivt udbud af firmaer, der tilbyder professionelle ansvarsforsikringer
- Stigende interne og eksterne ressourcer i firmaerne til at behandle erstatningskrav
- Stigende globalisering for danske selskaber, stigende størrelse og dermed risiko

Alt dette har betydet en stigende byrde for revisionsbranchen i en tid, hvor der på revisionsopgaver samtidig har været en markant priskonkurrence. For mellemstore revisionsfirmaer, synes de høje omkostninger og risici at være en barriere i deres betjening af internationale og større virksomheder og tiltrækning af disse (Weerd, 2011).

De adspurgte respondenter har også bemærket denne udvikling i forsikringspræmien, at det er blevet dyrere at forsikre sig, og at der er nogle forsikringsselskaber, som er gået helt ud af markedet. Dette mener blandt andet respondent X og respondent Z.

Respondent X siger, at ” *det kan være en udfordring i sig selv, at omkostningerne til at forsikre sig bliver dyrere, og det kan være sværere at forsikre sig. Der er nogle forsikringsselskaber, der er gået helt ud af revisorforsikringer og de vil slet ikke beskæftige sig med dette område. Modsat er der så nogen forsikringsselskaber der har specialiseret sig i området, men de tager så også den pris, der er nødvendig for at have balance i deres regnskaber.*”

Respondent Z siger ligeledes, at ” *når vi har de her sager, eller når branchen i det hele taget har sager, så påvirker det de forsikringspræmier der skal betales.*”

4.5. Proportionalitet i erstatningskravet

Internationalt har der i det seneste årti været en tendens til, at de erstatningskrav, der er blevet rejst mod revisionen i beløbsmæssig henseende, har været ganske betydelige, f.eks. Equitable Life, et britisk livsforsikringsselskab, rejste et krav mod revision på GBP 700 mio. eller Bernie Madoff, Lehmann Brothers mv., eksemplerne er mange. Det er dog langt fra i alle tilfælde, at de rejste erstatningskrav fører til udbetaling af erstatning. EU Kommissionen har erkendt et behov for en ansvarsbegrænsning på revisors påtegningens ansvar ved et cap, hvilket der ses nærmere på i kapitel 6.

Den internationale tendens med beløbsmæssigt større erstatningskrav kom ikke til udtryk i Danmark, før Finanskrisen brød ud i efteråret 2008. Finanskrisen har til gengæld vendt op og ned på det, fordi der som en effekt deraf er fremkommet flere erstatningskrav mod revisorer på både 3 som 4-cifrede millionbeløb. Her kan nævnes IT Factory, Roskilde Bank, EBH Bank og Tønder Bank (*Halling-Overgaard, 2011*).

Efter finanskrisen har der været en stigning i antallet af erstatningskrav, som klart overskrider almindelige krav til proportionalitet mellem revisors indtjening, og det krav revisor risikerer at skulle betale ved en evt. erstatning. Sagt på en anden måde er revisionsfirmaer i en række tilfælde gjort ansvarlige for beløb, der er ude af proportioner med revisorhonoraret og revisionens direkte ansvar for en konkurs. Dette tydeliggøres, hvis der ses på det honorar, som den eksterne revision fik for revisionen af IT Factory, i forhold til, hvad de efterfølgende er blevet stævnet for. Den eksterne revision fik i størrelsesordenen af 250.000 kr., og er blevet stævnet for 1 mia. kr., hvorfor det med rimelighed kan siges, at risikoen i en given sag ikke står i rimeligt forhold til det honorar, som revisor modtager for revisionen af årsrapporten (*Klok, 2011*)(*Gimsing og Jepsen, 2010*).

Respondent Z pointerer, at der er et voldsomt pres på revisionshonorarerne, og hvis kunderne på den ene side ikke vil betale revisorerne for at udføre et stykke arbejde, men på den anden side kan kræve voldsomme erstatningsbeløb. Så mener han, at det bliver svært at drive forretning, fordi der ikke er nogen sammenhæng mellem den indtægt revisorerne får ind og den risiko de i virkeligheden påtager sig.

I sagen om Memory Card Technology, er det som sagt revisorerne, som kommer til at betale hele regningen, selvom det åbenlyst er direktøren, der er den største skurk. Der mangler således proportionalitet og rimelighed i erstatningsansvaret, selvom Erhvervsstyrelsen siger, at der er proportionalitet i den danske erstatningslov. Hvis denne dom bliver stadfæstet, må det overvejes, om der i virkeligheden er proportionalitet. Respondent Y udtrykker, at det vil være en nyskabelse i dansk ret hvis en overvejelse om at reducere erstatningskravet ikke bliver foretaget i overensstemmelse med den skyldgrad, der kan tilmåles revisor i den sammenhæng.

4.6. Forventningskløft mellem regnskabsbrugere og revision

Når revisor bliver mødt med et erstatningskrav, uagtet hvilke årsager der måtte være ført til konkursen, og kravet tager udgangspunkt i underbalancen i konkursboet, er det blandt andet fordi, der i den brede offentlighed er den misforståelse, at revisor er gatekeeper i relation til at afdække regnskabssvind og bedrageri. Det er derfor fundet relevant i nærværende afhandling at diskutere forventningskløften mellem regnskabsbrugere og revisionen.

Revisors rolle som offentligheds tillidsrepræsentant gør, at der opstår forventninger fra mange sider i samfundet, ikke mindst i forhold til afdækning af besvigelser, der bidrager til forventningskløften. Som FSR's Etikudvalg anfører, er det vigtigt, at offentligheden har viden om revisors arbejde for at opretholde tilliden til professionen. Derved synes problemet at være, at offentligheden ikke har den fornødne viden om, hvad revisors pligter/ansvar indebærer, og hvad de ikke gør, hvilket også fremgår af (*FSRs Etikudvalg, 2007, s. 3*) og (*Holm et al., 2008*), der mener, at kløften kan tilskrives den fine linje mellem revisors ansvar for at opdage og for at reagere på besvigelser. Denne linje menes at blive tilsløret, da offentligheden ikke har viden om, hvad revisors rolle egentlig er.

Denne holdning deler respondent Z, idet han ser grunden til, at mange almindelige mennesker er hurtige til at give revisor skylden, er fordi de dybest set ikke forstår, hvad revisors opgave er. Respondent Z siger yderligere, at *"de ikke forstår, hvad et regnskab grundlæggende er, og de forstår*

ikke hvad revisors opgave er, og derfor hvis der er noget som helst galt med et regnskab er det revisors skyld. I aviserne skriver de også ofte, "revisors regnskab" eller det "regnskab revisor havde lavet", altså det er jo nu en gang ledelsen der aflægger regnskabet og revisorerne som reviderer det."

Dette indikerer en al for lille viden om, hvad revisors arbejde overhovedet går ud på.

I det øjeblik besvigelserne og bedrageriet er blevet opdaget, er det selvsagt ikke vanskeligt at se, hvordan revisor burde have afdækket det. Dette er dog ikke det samme, som at revisor skulle have afdækket forholdet på et tidligere tidspunkt.

Talrige undersøgelser har vist, at der er markante forskelle mellem det, offentligheden forventer af en revision, og det, revisorbranchen mener, en revisor skal foretage sig. Dette er et stort problem for revisorerne, fordi jo større kløften er, jo mindre pålidelighed og prestige forbinder offentligheden med revisorernes arbejde (*Grønbog, 1996*).

Årsregnskaber kan ikke være og er ikke eksakte tal, og det er regnskabsbrugerne nødt til at forstå og acceptere. Samtidig må de forstå, at en blank påtegning ikke er en blåstempling, men et udtryk for at regnskabet er aflagt i overensstemmelse med reglerne, og at tallene er retvisende for selskabets tilstand på det tidspunkt, hvor der er skrevet under. Mange lægger mere i en blank påtegning, end man egentlig kan.

FSR og revisionsfirmaerne står fortsat overfor en stor informationsopgave med at forklare, at et revideret regnskab ikke er en "perfekt" gennemgang af alt, hvad virksomheden har foretaget sig det seneste år, men "blot" et udtryk for at det regnskab virksomhedens ledelse har udarbejdet lever op til regnskabslovgivningens krav vurderet ud fra almindelige revisionsprincipper (*FSR, 2011*)

En række banker krakkede under finanskrisen til trods for, at de havde modtaget en blank påtegning af revisor. Det har fået offentligheden til at sætte spørgsmålstegn ved tilliden til revisionen. FSR's administrerende direktør, Charlotte Jepsen, udtaler, at hun udmærket godt kan forstå, at folk undrer sig over, at en bank kan få en blank påtegning og så gå ned kort efter, men det bunder i den forventningskløft, der er mellem, hvad folk tror revision er, og det arbejde revisor rent faktisk udfører (*Finans, 2013*).

Det må antages, at hvis forventningskløften mellem regnskabsbrugere og revisionen mindskes, vil det alt andet lige føre til en bedre forståelse af revisors arbejde samt ansvar. Dette kan føre til, at offentligheden ikke vil være ligeså hurtig til at give revisor skylden for en virksomheds konkurs, hvorfor antallet af erstatningssager mod revisor evt. vil blive reduceret.

Det kan ud fra ovenstående analyse af en række tendenser inden for revisors ansvar synes påkrævet, at der sker nogle forandringer. Disse ændringer skal ikke være et udtryk for, at revisor løber fra sit ansvar og bør derfor ikke gælde ved revisors forsætlige forhold, f.eks. ved revisors medvirken til regnskabsmanipulation eller økonomisk kriminalitet. Det skal stadig sikres, at revisionsprofessionen lever op til en høj faglighed og etik, hvorfor der ved alvorlige fejl og mangler ved revisionen stadig skal være en konsekvens.

4.7 Sammenfatning

Det foregående kapitel tydeliggør, hvilke tendenser/problemstillinger der er, når der tales om revisoransvar. Dette er gjort fra revisors synspunkt og vil ligge til grund for, hvilke konsekvenser det kan få for revisionsbranchen i fremtiden og ligeledes i behandlingen af EU's henstilling om begrænsning af revisors ansvar.

Den første tendens er ansvarsfordelingen mellem ledelsen og revisor. Det overordnede ansvar for årsrapporten pålægges bestyrelsen efter SL § 115-117. Endvidere er udgangspunktet, at ledelsen samt revisionen er fastlagt af de lovmæssige rammer for regnskabsaflæggelse. Dette forudsætter, at selve forberedelsen og aflæggelsen skal holdes adskilt fra revisionen. Ledelsen har derfor ansvaret for, at der aflægges en retvisende rapport. Revisionen har opgaven at påse at årsrapporten er retvisende gennem sit virke som kontrollant. Begge parter skal arbejde på, at kvaliteten er i orden, men de har forskellige roller i relation til aflæggelse af årsrapporten efter de gældende regler. Rollefordelingen er naturlig, idet ledelsen må formodes at kende virksomheden bedst, samt er ansvarlige for en forsvarlig organisation af virksomheden, der kan generere de nødvendige oplysninger, der skal danne grundlag for årsrapporten. Fokus er derimod på, at det er nødvendigt at se på ansvarsforholdene mellem ledelsen og revisor i lyset af de konkrete opgaver og med udgangspunkt i ansvarsreglerne, der gælder for henholdsvis ledelsen og revisionen. Dette for at kunne skelne mellem, hvem der skal pålægges ansvaret, når det går galt, og der skal findes en sydebuk. Grænsedragningen mellem disse kan ikke siges at være klar, og som omtalt før, udelukker den ene parts ansvar ikke den anden parts ansvar.

Dermed må både ledelsen og revisionen være indstillet på at kunne ifalde ansvar, såfremt det udførte arbejde ikke er tilfredsstillende udført.

Revisorer er underlagt et professionsansvar, mens ledelsen bedømmes efter den almindelige culpanorm, og der er således tendens til, at revisor står tilbage med sorteper i tilfælde af, at virksomheden kollapse. Dette også set i lyset af at revisor er et attraktivt mål, når tabet skal dækkes på grund af solidarisk hæftelse og deres lovpligtige ansvarsforsikring.

En anden problemstilling er, at der i dansk ret er et grundlæggende princip om solidarisk hæftelse, som gør, at sagsøger kan henvende sig til hver enkelt ansvarlig med sit fulde krav. Dette gør revisor til det mest attraktive erstatningssøgsmål i sammenhæng med deres lovpligtige ansvarsforsikring, hvorfor det er revisor, som kommer til at bære hele ansvaret. Revisor kommer ikke kun til at betale for sin del af fejlen, nej revisor kommer til at betale det fulde tab, fordi revisor hæfter solidarisk med ledelsen. Dette forekommer ikke hensigtsmæssigt og rimeligt.

En tredje tendens vedrørende revisor ansvar er "*deep pocket*" fænomenet, hvor det ses at kuratorer og investorer forsøger at inddrage revisorer i erstatningssager, fordi revisor er den, som har bedst mulighed for at betale erstatning igennem deres lovpligtige forsikring. Det bliver således ikke de faktiske handlinger eller undladelse fra evt. ledelsens side, der er i fokus, men i stedet hvor der er størst chance for at få dækket tabet. Revisor holdes derfor ikke kun ansvarlig for egne handlinger, men også for andres, da revisor i modsætning til ledelsen er omfattet af et lovkrav om forsikring.

Denne udvikling medfører en række konsekvenser for revisionsbranchen. Det vil have høje omkostninger for den sagsøgte revisor, idet en retssag ofte strækker sig over flere år. Yderligere resulterer det i en stor risikofaktor for revisor i forhold til det revisor får ud af den konkrete sag. Til sidst indebærer det stigende forsikringsomkostninger, fordi der er større villighed til at sagsøge revisor, flere retssager og omkostninger til advokater.

Den fjerde og væsentligste problemstilling for revisorer ved de nuværende regler om revisor ansvar er, at revisorer i henhold til lovgivningen er forpligtet til at tegne en ansvarsforsikring. Revisor vil derfor være den eneste selskabsretlige aktør, der har krav om en obligatorisk forsikring og bliver derved det absolutte mål, når nogen skal drages til ansvar ved et sammenbrud. Dette bliver gjort uden hensyn til, at det faktisk er ledelsen, der har udarbejdet regnskabet og måske har foretaget noget svigagtigt. Revisor har ofte ikke levet op til god revisorskik.

Revisionsbranchen kommer til at agere forsikringsselskab, fordi de har tegnet en forsikring af betydelig størrelse, hvilket risikerer at svække den fornødne agtpågivenhed hos bestyrelser og kreditorer, fordi de fejlagtigt kommer til at betragte revisor som en forsikring. FSR ser også problemstillingen.

En konsekvens af stigende antal sager mod revisorer, stigning i sagernes betydning, samt beløbsmæssige omfang er, at forsikringspræmien stiger markant. Disse omkostninger vil gå ud over prisen på revision, hvorfor det vil blive dyrere for kunderne at få udført revision.

Endvidere er det en illusion, at revisors ansvarsforsikring dækker ethvert tab, idet der er begrænsninger på de dækningssummer, som revisor kan tegne, hvilket betyder, at hvis et eller flere erstatningskrav tilsammen overstiger dækningssummen, vil revisor være uden dækning. Dette vil resultere i, at det involverede revisionsfirma ville kollapse, medmindre ejerne kan dække tabet.

På grund af den udvikling der har været, er der på det globale markedet problemer med at få etableret de fornødne forsikringsdækninger, og der er kun få forsikringsselskaber, som er klar til at tegne forsikring på revisoransvar. Dette hænger ikke sammen med, at der i markedet er forventninger fra store virksomheder og deres regnskabsbrugere om, at deres revisionshus har en forsikringsdækning af betydelig værdi. Denne barriere kan føre til, at kun få revisionsfirmaer vil være i stand til at få tilstrækkelig forsikringsdækning, hvilket vil medføre en begrænsning for selve virksomhederne i form af, hvilke revisionsfirma de kan vælge.

En femte tendens er, at der er sket en stigning i de erstatningskrav, som bliver rejst mod revisorer, og at disse krav overskrider almindelig krav til proportionalitet mellem revisors indtjening, og det krav revisor risikerer at skulle betale ved en evt. erstatning. Det viser sagerne fra IT Factory, Roskilde Bank, EBH Bank, hvor revisorer er blevet mødt med krav på 1 milliard kr.

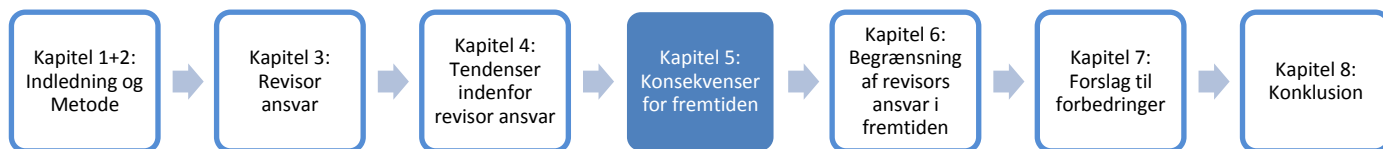
Afslutningsvist er der en forventningskløft mellem regnskabsbrugere og revisionen, fordi der er stor forskel på, hvad offentligheden forventer af en revision, og det revisionsbranchen mener, en revisor skal foretage sig. Når det ses, at revisorer bliver mødt med erstatningskrav uagtet hvilke årsager, der måtte være ført til konkursen, er det blandt andet et udtryk for, at der i den brede offentlighed er den misforståelse, at revisor er gatekeeper i forhold til at afdække regnskabssvind og bedrageri.

Det er et problem for revisionsbranchen med denne forventningskløft, fordi jo større kløften er, jo mindre tillid har offentligheden til revisors arbejde. FSR og revisionsfirmaerne står derfor overfor en stor informationsopgave med at tydeliggøre for offentligheden, hvad revisors arbejde og ansvar indebærer.

I det følgende kapitel vil en analyse af, hvilke konsekvenser det kan få for fremtiden, hvis de nuværende problemstillinger varer ved, blive foretaget på baggrund af ovenstående tendenser inden for revisoransvar.

5. Konsekvenser for fremtiden

Figur 5.1

Kilde: Egen tilvirkning

Ud fra ovenstående analyse af tendenserne indenfor revisoransvar er det i dette afsnit oplagt at se på hvilke konsekvenser, disse vil medføre i fremtiden, såfremt der ikke sker ændringer i de nuværende regler. Dette gøres med henblik på den senere diskussion om begrænsning af revisors ansvar.

Et ubegrænset erstatningsansvar, som vi ser i dag, kan have katastrofale konsekvenser for såvel revisionsbranchen som samfundet. Revisionsydelse har til formål at oplyse to krav: 1) virksomhederne skal kunne vælge deres revisorer efter behov og til en fornuftig omkostning, og 2) investorerne skal før de investerer i et selskab kunne støtte sig til en uafhængig vurdering baseret på revision af høj kvalitet. Det er således i offentlighedens interesse at sikre en bæredygtig revisionsfunktion og herved et konkurrencedygtigt marked for revisionsfirmaer (*Konsekvensanalyse, dansk, 2008*).

Internationale børsnoterede selskaber har behov for revisionsydelser på internationalt plan, idet de har datterselskaber i lande med forskellige retsregler. Til imødekommelse af dette behov har virksomhederne ofte kun et valg mellem de 4 store kæder, PwC, Deloitte, KPMG eller EY, – i Danmark er det blevet til tre, da EY og KPMG er fusioneret. I EU har de fire store tilsammen en markedsdel på 80 % af de børsnoterede virksomheder. Sammenlignet med situationen for år tilbage, er der en øget risiko for, at én af kæderne forsvinder bl.a. på grund af katastrofalt høje erstatningskrav. Bliver dette en realitet, er sandsynligheden for, at der træder en ny aktør af betydning ind på markedet, meget ringe. Dette skyldes, at det tager tid og ressourcer at opbygge det nødvendige internationale netværk, som det vil kræve at revidere internationale børsnoterede virksomheder. Derudover kan det skyldes, at de ikke vil risikere at hænge på meget store og uforudsigelig erstatningskrav (*Konsekvensanalyse, dansk, 2008*).

Bliver revisorerne dømt i de her sager på 1 milliard, vil deres revisionsfirmaer med al sandsynlighed ikke kunne dække denne erstatning, selvom de har forsikring, idet de kun er dækket op til en vis beløbsgrænse. Det ses yderligere, at revisor kommer til at betale hele erstatningen på grund af

solidarisk hæftelse i stedet for den del, som kan henføres til den fejl revisor har begået. Som følge af dette er vi kommet tættere på den konsekvens, hvor et af de store revisionshuse vil kollapse, hvilket ville være en katastrofe for kapitalmarkederne og samfundet i bred forstand. Grunden til det er, at det, for de store virksomheder, vil være næsten umuligt at vælge et andet globalt revisionsfirma som følge af uafhængighedsreglerne. NRF er i deres rapport også kommet frem til, at denne udvikling vil kunne bringe en af de store revisionshuse i fare som følge af et enkelt erstatningskrav.

Respondent Y påpeger denne konsekvens: *"hvis vi ser IT Factory eller Roskilde bank, altså de der milliard sager, så er det sådan nogen som revisorerne potentielt vil have svært ved at dække simpelthen og stadig blive in-business."*

Respondent X ser også denne konsekvens, idet han siger: *"vi mangler – bortset fra Andersen - stadig at se en af de store firmaer kollapse på baggrund af en stor sag. Men dette kan blive en af konsekvenserne af, at revisor hæfter solidarisk, og derved hænger på hele kravet og ikke kun på sin del af fejlen"*. Han forklarer yderligere, at hvis et eller to af de 3 store revisionshuse i Danmark forsvinder, fordi de er gået konkurs på grund af sager, vil valgfriheden for de store koncerner i Danmark forsvinde. Dette vil betyde, at de store virksomheder kun vil have ét andet revisionshus at vælge imellem, hvilket ikke er ret meget for en stor koncern, som gerne vil have et bredt spektrum at revisorer at vælge i mellem. Det vil således påvirke hele konkurrencesituationen på den måde, at den nærmest vil blive ikke eksisterende, hvilket vil betyde, at den konkurrence, som ses på priserne i dag, ikke vil være der. Er man en af de overlevende firmaer, kan det for revisor måske være meget rart, men for kunderne betyder det noget, at der er nogle at vælge imellem.

Denne erkendelse er EU også kommet frem til, hvorfor de henstiller til at indføre begrænsning af revisors ansvar. Danmark er ikke nået til den erkendelse endnu i hvert fald ikke lovgiverne på området. Spørgsmålet er, om det ikke er på tide, inden vi ser en af de store revisionshuse kollapse på den baggrund. Dette vil blive diskuteret længere nede i kapitel 6.

En anden konsekvens ved det nuværende system er, at mellemstore revisionshuse ikke vil tilbyde revisionsydelser til børsnoterede selskaber på grund af risikoen for at pådrage sig et erstatningsansvar sammenholdt med utilstrækkelig forsikringsdækning. EU Kommissionen konkluderer, at hvis der ikke tages hånd om disse problemer, vil de mellemstore revisionsfirmaer næppe kunne fremstå som alternativer til de fire store revisionskæder på de europæiske kapitalmarkeder (*Konsekvensanalyse, dansk, 2008*). Som følge af det ubegrænsede erstatningsansvar kan det ende med, at der ikke er nogle revisorer, som vil påtage sig risikoen ved at revidere børsnoterede selskaber, hvilket vil betyde, at der

ikke bliver udført revision af de pågældende selskaber. Dette gør sig gældende, fordi der ikke er sammenhæng mellem indtægten og risikoen, som revisor påtager sig. Denne udvikling er både til skade for samfundet og virksomhederne.

Risikoen for revisor er større des større klientvirksomheden og dens markedsværdi er. I mange tilfælde påtegner revisor regnskaber, som er baseret på skøn over virksomhedens cash flow mange år ude i fremtiden f.eks. i forbindelse med markedets ansættelse af den samlede værdi af selskabets aktier. Der er tale om værdiansættelser, som baserer sig på en række subjektive forudsætninger, forventninger om vækst og rente mv. Værdiansættelserne giver ofte værdier, som mange gange overstiger de regnskabsmæssige egenkapitaler. Revisor risikerer at skulle erstatte krav baseret på disse værdier til trods for, at revisor har meget lidt indflydelse på disse subjektive værdiansættelser, der er fastsat af markederne.

Revisionsfirmaernes kapitalmæssige styrke står ikke mål hermed, idet firmaernes kapital blot består af partnernes opsparede overskud som følge af de stramme uafhængighedskrav. Oveni det, er det for revisionsfirmaerne blevet sværere at forsikre sig (*Gimsing, Jepsen, 2009*).

FSR mener, at det er nødvendigt at finde en global løsning, som er hensigtsmæssigt. I Danmark er der også god grund til at finde en løsning på revisorernes ansvar, inden et akut problem opstår.

Ikke nok med, at det kan føre til urimelige resultater, den måde revisorer bliver medinddraget i erstatningssager på, herunder at revisor hæfter for andres fejl, samt for tab opstået som følge af andres kriminelle handlinger, så påvirker det også revisors og det enkelte revisionsfirmas omdømme. Det kan derfor være et problem for det enkelte firma med denne slags sagsanlæg, da det vil påvirke omdømmet negativt, og den tillid til revisor, der er afgørende for revisors virke, bliver udfordret. Det kan tage mange år for revisor at vinde en retssag, og i den periode har omdømmet taget skade (*Gath, 2011*).

Respondent X mener ligeledes, at det ikke kun er det økonomiske aspekt, men også at det vil ramme det pågældende firmas brandværdi i tilfælde af revisor begår en faglig fejl, ramme ens image i omverden samt ramme ens egen selvforståelse. Derfor er der ingen, som er interesserede i at have sådan nogle sager, da det kan betyde et utroligt image tab for de pågældende revisionsfirmaer, som er involverede. Det kan medføre, at virksomhederne mister kunder samt brandværdi. Det sidste kan føre til, at det pågældende firma får svært ved at tiltrække kompetente medarbejdere, fordi de ikke vil associeres med det ry, som virksomheden har fået.

Udviklingen i erstatningskravet mod revisorer, som beskrevet i forrige kapitel har den konsekvens, at de store revisionsfirmaer får svært ved at rekruttere og bibeholde kvalificerede medarbejdere. Dette skyldes, at i en ellers attraktiv branche, er rutiner og politikker i de store revisionsfirmaer blevet mere fokuseret på risk management, hvilket gør det mindre tilfredsstillende at gøre karriere i disse virksomheder. NRF pointerer dette i deres rapport.

London Economics er også i deres undersøgelse, om de økonomiske konsekvenser vedrørende revisors erstatningsansvar, kommet frem til, at en af konsekvenserne ved ubegrænset ansvar og de høje erstatningskrav er, at det gør det sværere at tiltrække nye talenter til professionen, og hvad mere vigtigt er, at bibeholde erfarne medarbejdere med henblik på at gøre dem til fremtidige partnere. Et antal af de adspurgte i undersøgelsen pointerer, at ikke nok med at det er blevet sværere at rekruttere og bibeholde medarbejdere under partnerniveau, så forlader partnerne samtidig revisionen i en tidligere alder på grund af risikoen for at ifalde ansvar. Ud fra dette kan det lægges til grund, at revisionsbranchen står over for nogle alvorlige human ressource problemer, og hvis der ikke tages hånd om disse, vil det få væsentlig indflydelse på revisors rolle og performance.

Som nævnt i forrige kapitel har udviklingen i sager mod revisorer, og de beløb revisorer bliver sagsøgt for, betydet stigende forsikringspræmier og medført begrænsninger i forsikringsdækningen. Dette kan få den konsekvens, at revisorer i sidste ende vil få svært ved at forsikre sig på rimelig vilkår. Derudover er der få forsikringsselskaber, som udbyder ansvarsforsikringer til revisorer. I sidste ende kan det have den konsekvens, at der ikke er noget forsikringsselskab, der vil forsikre revisorer, hvorfor vi vil komme til at se den selvforsikrende situation, som der er i USA. Dette vil betyde, at revisionsfirmaerne i Danmark er nødt til at være selvforsikrende, da der ikke er nogle forsikringsselskaber, der kan sætte pris på, hvad det skal koste at forsikre revisionsfirmaer. Respondent Y mener, at denne situation vil være meget uheldig.

5.1 Sammenfatning

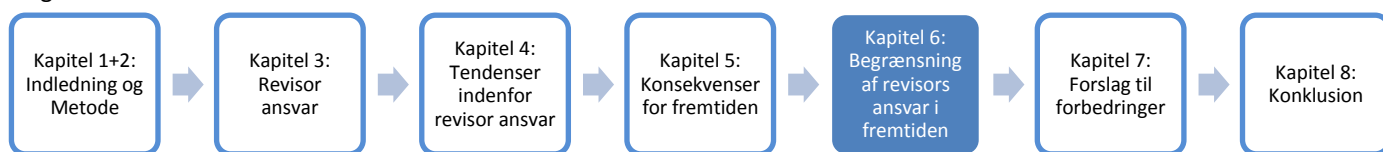
Ud fra ovenstående analyse kan det konkluderes, at det kan få nogle katastrofale konsekvenser for revisionsbranchen, såfremt det ubegrænsede ansvar forbliver. Det kan medføre, at en af de store revisionshuse kolliderer, hvis de bliver dømt i en milliard stævning, hvilket vil gøre konkurrence på markedet ikke eksisterende. Dette vil gå udover de børsnoterede virksomheder, idet de ikke vil kunne vælge imellem et bredt udvalg af revisorer. Endvidere vil et ubegrænset ansvar have den konsekvens, at der er færre og færre revisorer, der vil påtage sig revisionen af de hele store virksomheder. På den

baggrund, at risikoen er for stor i forhold til den indtægt de får ind. Konsekvensen af det vil være, at der til sidst ikke er nogen til at foretage revisionen af disse virksomheder. Ydermere vil det påvirke revisors og revisionsfirmaets omdømme og kan have stor indvirkning på den enkeltes brandværdi. Det vil også have den konsekvens, at det bliver sværere at tiltrække kompetente medarbejdere og bibeholde de erfarne med henblik på at blive partner. Til sidst vil det have den konsekvens, at der ikke er noget forsikringsselskab, som vil forsikre revisorerne, hvorfor branchen vil blive selvforsikrende ligesom i USA. Dette ville være en uheldig situation.

Det synes påkrævet, at der sker ændringer, inden nogle af disse konsekvenser bliver til en realitet, og revisionsbranchen dermed står overfor store udfordringer. I det følgende vil EU's henstilling om en begrænsning af revisors ansvar blive taget op til diskussion for at se, om det vil være en god eller dårlig løsning af indføre denne i Danmark.

6. Begrænsning af revisors ansvar i fremtiden

Figur 6.1

Kilde: Egen tilvirkning

Tilbage i 2008 udsendte EU Kommissionen en henstilling, der opfordrer medlemsstaterne til at indføre ansvarsbegrænsning for revisors erstatningsansvar. Jeg vil i dette kapitel forklare, hvad denne henstilling indebærer, samt diskutere, hvilke forhold der taler for og henholdsvis imod at indføre denne. Der er en række andre EU lande, som har valgt at indføre henstillingen, men det har Danmark indtil videre valgt ikke at gøre. I den sammenhæng ses på, hvordan de har valgt at gøre, samt hvad der gør, at Danmark har valgt ikke at tilslutte sig endnu. Alt dette findes væsentligt at forholde sig til i vurderingen af, om det er relevant at indføre begrænsning af revisors ansvar i Danmark.

EU-Kommissionen kommer med følgende argumenter for, hvorfor de mener, at der er behov for en begrænsning af revisors ansvar. Det første argument EU henstillingen anfører er, at det manglende loft på erstatningsreglerne er et problem for et konkurrencedygtigt marked. Endvidere angives større udsving i markedskapitalisering som begrundelse for revisors stadig større risiko for at pådrage sig erstatningsansvar. Dette skal ses i sammenhæng med, at det bliver sværere og sværere for revisor at forsikre sig mod de tab, der måtte forekomme. FSR ser med bekymring på udviklingen omkring dette ved at anføre, at *"Revisionsfirmaernes kapitalmæssige styrke står ikke på mål hermed. Firmaernes kapital består som følge af de stramme uafhængighedskrav alene af de til enhver tid værende partners opsparede overskud. Hverken mere eller mindre. Hertil skal lægges, at revisionsfirmaerne har sværere ved at forsikre sig"* (Gimsing, Jepsen, 2009).

Det andet argument EU-Kommissionen anfører er, at solidarisk hæftelse kan forhindre nye revisionsfirmaers indtræden på det internationale marked i EU, og dette medfører, at konkurrencen på revisionsmarkedet bliver hæmmet. Dette kan tilskrives, at der er få store spillere på markedet, the Big 4. Måtte én af disse gå ned på grund af et stort erstatningskrav, vil uafhængighedsreglerne gøre, at de virksomheder, der berøres, vil have meget svært ved at finde en anden global revisionsvirksomhed, hvilket ikke kan siges at være en ret gunstig udvikling for Danmark, men en risikofyldt udvikling der kræver, at der lægges en begrænsning på ansvaret. Hertil skal det nævnes, at de mellemstore

revisionsvirksomheder, jf. (*London Economics, 2006*), ikke vil agere som alternativ til Big-4, og ej heller kunne substituere én af the Big-4 netværk, såfremt et af dem skulle gå ned, på grund af barriere som omdømme, kapacitet og den risiko, de bliver eksponeret overfor.

EU Kommissionens anbefaling er hermed udsendt som et værn og en konsekvens af "*deep pocket*", hvor sagsøgernes sagsanlæg synes motiveret af kreditorernes behov for at medinddrage de personer, som har størst chance for at dække det samlede tab.

Med hensyn til metode for begrænsning af ansvaret henstiller EU-Kommissionen, at en eller flere af følgende metoder anvendes:

- a) maksimumbeløb for ansvar, evt. en formel, som maksimumbeløbet kan beregnes ud fra
- b) fastsættelse af en række principper, som angiver, at revisor eller revisionsfirmaet ikke er ansvarlige ud over den del af tabet, der rettelig kan henføres til revisor eller revisionsfirmaet.
- c) mulighed for at selskabet og revisor eller revisionsfirmaet kan aftale en begrænsning af revisors ansvar i revisionsaftalen.

EU har udarbejdet en konsekvensanalyse, hvor de foretager en vurdering af de forskellige metoders påvirkning. En indførsel af metode a vil give større mulighed for at beregne risikoen for et erstatningsansvar. Revisorerne vil yderligere få bedre forsikringsdækning, idet størrelsen af potentielle krav vil være begrænset, hvilket vil gøre det muligt for forsikringsselskaberne at tilbyde lavere priser. Afhængig af hvor beløbsgrænsen lægges, vil en mindselse i risikoen for ansvar kunne fremme motivationen for at træde ind på det internationale revisionsmarked og derved fremme konkurrencen. Metode b vil sikre en mere rimelig eksponering over for erstatningsrisici ved, at deres ansvar her vil blive fastlagt proportionalt i forhold til deres faktiske ansvar. Dette betyder, at revisorer ikke længere vil hæfte solidarisk med selskaberne. Proportionalt ansvar vil imidlertid ikke beskytte revisorer mod meget store krav, fordi der ikke sættes en beløbsmæssige grænse. Muligheden for at opnå forsikringsdækning vil ikke blive forbedret i samme grad som, hvis der fastsættes et loft over erstatningsansvaret.

Metode c vil bidrage til en mere rimelig risiko for at ifalde erstatningsansvar, forsikringsdækningen for revisionsfirmaerne vil blive bedre og muligheden for at få flere revisionsfirmaer ind på det

internationale marked. Yderligere vil denne metode skabe mere lige forhold for revisionsfirmaerne på tværs af grænserne (*Konsekvensanalyse, dansk, 2008*).

EU forslaget støttes af FSR's administrerende direktør Charlotte Jepsen, der i flere lederartikler giver udtryk for behovet for at begrænse revisors ansvar under henvisning til, at revisors ansvar har nået et urimeligt niveau med henvisning til IT Factory og Roskilde Bank sagerne, hvor revisor er mødt med store erstatningskrav. Som tidligere nævnt er revisorerne i IT Factory sagen blevet mødt med et krav på 1 mia. kr., hvorimod ledelsen blot er sagsøgt for 30 mio. og de kan kun betale en brøkdel af kravet (*Gimsing, Jepsen, 2010*).

FSR anser det endvidere som vigtigt, at regeringen indfører begrænsning af revisors ansvar, fordi det vil sikre fortsat konkurrence i branchen og modgå "deep pocket" fænomenet (*Gimsing, Jepsen, 2009*). Det handler om at sikre fortsat konkurrence i revisionsbranchen, hvor det, som nævnt tidligere, kan få alvorlige konsekvenser for det enkelte revisionsfirma med meget store erstatningskrav. Et meget stort erstatningskrav mod et revisionsfirma, som er medlem af et globalt netværk, kan få netværket til at bryde sammen, hvilket vil skabe større koncentration i branchen. En begrænsning af revisors erstatningsansvar vil kunne modvirke sådan en udvikling.

Den anden ting det handler om, er at begrænse "deep pocket". En fornuftig ansvarsbegrænsning kan være med til at modvirke den situation, at revisor ofte holdes ansvarlig ikke alene for egne handlinger men også for andres. Dette skyldes, at revisorer i modsætning til ledelsen er omfattet af et krav om lovpligtige forsikringer, eller at revisors forsikring dækker bedre.

Den europæiske revisorforening (FEE) støtter ligeledes op om forslaget og opfordrer alle medlemslande til at følge EU henstillingen af samme grunde som FSR udtrykker. Henstillingen fokuserer på revision i børsnoterede selskaber. FEE påpeger, at "catastrophic claims" ligeledes kan opstå ved revision i store ikke noterede selskaber, hvorfor der ikke er noget til hinder for at indføre begrænsninger i revisors ansvar for både børsnoterede og ikke-børsnoterede virksomheder (*FEE, 2008*).

FSR bliver ofte misforstået, når de argumenterer for, at revisors civile erstatningsansvar skal begrænses. FSR gør klart, at hensigten med at begrænse revisors ansvar ikke medfører, at revisorerne løber fra deres professionelle ansvar. Har den udførte revision ikke den fornødne kvalitet, eller revisor begår en alvorlig fejl, vil det få konsekvenser, både disciplinært og økonomisk. Dette vil FSR ikke lave om på, idet foreningens mål er at have en profession med høj faglighed og etik.

Blandt de interviewede respondenter gav 4 ud af 5 udtryk for, at en begrænsning af revisors ansvar er yderst relevant og nødvendig, såfremt revisorerne bliver dømt til at betale erstatning uden skelen til den faktiske skyldgrad i nogle af de nævnte sager som f.eks. IT Factory. De mener, at det bliver svært for professionen at fungere, hvis revisorerne bliver dømt i disse sager, og at det også er et spørgsmål om rimelighed. Fordi er det rimeligt, at revisor skal betale en milliard og så kan han i øvrigt ikke gå til direktionen eller bestyrelsen, idet de ingen penge har?

Indførelse af en form for begrænsning af revisors ansvar synes at kunne modvirke en række af de problemområder/tendenser omtalt længere oppe. Endvidere vil det medføre andre fordele for revisionsmarkedet, herved kapitalmarkederne og samfundet, som såvel revisionsprofessionen. I det følgende vil de forhold, som taler for at indføre en begrænsning af revisors ansvar, blive diskuteret.

Det første, der taler for at indføre en ansvarsbegrænsning, er at det vil reducere risikoen for, at en af de store netværk bryder sammen grundet at de ikke kan honorere betydelige tab angående de største virksomheder, idet revisionsfirmaernes kapital og forsikringsforhold ikke muliggør dette. Det forudsætter, at ansvarsbegrænsningen fuldføres på internationalt plan. Som følge af dette mener respondent X, at det er påkrævet at indføre en begrænsning, da et erstatningskrav ikke må være ødelæggende for revisionsfirmaet, men begrænsningen skal dog sættes på et niveau, så det stadig kan mærkes. Yderligere mener respondent X, at en begrænsning vil forhindre, at konkurrencen på markedet vil blive ikke eksisterende, som et resultat af et af firmaerne går konkurs.

Respondent Y ser også denne problemstilling som en argumentation for hvorfor en begrænsning af revisors ansvar er nødvendig.

Et andet forhold, der taler for en ansvarsbegrænsning, er at det vil gøre det mere attraktivt for mellemstore revisionsfirmaer at byde ind på opgaver for større virksomheder, fordi som forholdene er i dag, er der store adgangsbarrierer for mellemstore firmaer på grund af det ubegrænsede ansvar og problemer med at opnå tilstrækkelig forsikringsdækning. En ansvarsbegrænsning vil således øge konkurrencen i branchen, hvilket vil komme virksomhederne til gode.

Respondent Q mener, at hvis forsikringspræmierne holder nogle virksomheder tilbage, er det et argument for at have ansvarsbegrænsning.

En tredje ting, som taler for at indføre en begrænsning af revisors ansvar, er at det vil begrænse "*deep pocket*" fænomenet, således at kuratorer og investorer ikke blot kan medinddrage revisor, fordi der her vil være bedst mulighed for at få dækket tabet via forsikring, uden skelen til hvad den faktiske årsag til tabet måtte være.

Det der også taler for at indføre en ansvarsbegrænsning er, at det vil reducere revisors omkostninger til forsikring og sandsynligvis også til sagsomkostninger. Denne minimering i omkostninger må antages at komme kunderne til gode ved lavere omkostninger til revision som følge af konkurrencesituationen.

En ansvarsbegrænsning vil gøre revisionsbranchen som karrierevej mere attraktiv og på den måde sikre, at der stadig kan rekrutteres tilstrækkeligt kvalificerede medarbejdere, hvilket selvfølgelig taler for at indføre den. Grunden til dette er, at en begrænsning vil reducere risikoen for store erstatningskrav, hvorfor ansvarsforholdet vil blive mere overskueligt, og risikoen for det ikke kan dækkes af forsikringen vil blive reduceret. Revisionsbranchen vil med dette fremstå som en attraktiv karrierevej, hvilket er væsentligt for at kunne tiltrække fremtidige partnere og medejere.

Med en begrænsning af revisors erstatningsansvar vil revisor ikke på samme måde komme til at hæfte for andres handlinger, men revisor vil i stedet hæfte for sit reelle ansvar. Udviklingen i dag, set forhold til at parterne hæfter solidarisk, er nået et urimeligt niveau i Danmark. Derfor taler det for at indføre en ansvarsbegrænsning. Ikke dermed sagt at revisor ikke skal stå til ansvar for sine fejl og mangler i forbindelse med revisionen, men hæftelsen skal ses i forhold til den direkte sammenhæng med fejlen, og ikke solidarisk med ledelsen, der har det reelle ansvar for regnskabs rigtighed. Dette pointerer respondent X også i sin begrundelse for, hvorfor en ansvarsbegrænsning skal indføres. Respondent Z deler samme holdning som respondent X i forhold til ovenstående.

Bliver sagen om Memory Card Technology fastholdt i Højesteret, må det overvejes, om der i virkeligheden er proportionalitet i erstatningsansvaret, fordi hvis domstolene ikke reducerer kravet i forhold til skyldgraden, vil professionen ikke kunne fungere. Dette taler således for at indføre en ansvarsbegrænsning, da det vil sikre proportionalitet og rimelighed i erstatningsansvaret. Det samme må siges om de milliardstævninger (IT Factory, EBH Bank, Roskilde Bank). Hvis domstolene ikke tager stilling til revisors reelle ansvar i disse sager, vil det have store konsekvenser for både samfundet og revisionsbranchen. Respondent Y deler dette synspunkt, idet han mener, at hvis vi, i de nævnte sager,

ikke ser domstolene vurdere den faktiske skyldgrad, vil professionen ikke kunne fungere, hvilket taler for at indføre en begrænsning. Respondent R mener ligeledes, at det taler for en begrænsning, idet det kan forekomme urimeligt at revisor på baggrund af et honorar på f.eks. 100.000 skal kunne imødesætte et erstatningskrav på 20 mio. Der mangler derfor proportionalitet i erstatningsansvaret.

Der er samtidige rejst kritik af at indføre regler om begrænsning af revisors erstatningsansvar fra forskellige sider, hvorfor de forhold, som taler imod en begrænsning, vil blive diskuteret i nedenstående.

Det første argument imod at indføre en ansvarsbegrænsning er, at skadelidte ikke længere vil kunne få dækket sit tab fuldt ud, hvilket alligevel ikke ville være tilfældet ved de meget store krav. Dette skyldes, at der i revisors ansvarsforsikring vil være et maksimum i dækningssummen, som sætter en begrænsning i muligheden for at få dækket et tab. At skadelidte kan få dækket sit fulde tab fra et revisionsfirma er derfor en illusion ved store erstatningskrav. Hertil skal siges, at revisor alene er kontrollant og skal derfor ikke være den eneste selskabsretlige aktør, der sikrer en økonomisk dækning og derved betale for andre skadevolders handlinger. Om en begrænsning reelt rammer de skadelidte vil afhænge af, hvor begrænsningen lægges, og om den suppleres med andre foranstaltninger til fordel for de skadelidte. F.eks. indførelse af krav om obligatorisk direktions-/bestyrelsesforsikring.

Respondent R og respondent Y mener begge, at det der taler imod at indføre en ansvarsbegrænsning er, at skadelidte ikke vil have mulighed for at få dækket sit tab fuldt ud, alt efter hvor loftet sættes henne. Respondent Y uddyber, at hvis bestyrelsen samtidig får pålagt en obligatorisk bestyrelsesforsikring, kan det være med til at opveje det for skadelidte ved, at bestyrelsen således betaler deres del af ansvaret.

Et centralt argument, der har været anført imod en begrænsning af revisors ansvar, er at kvaliteten af revisionen vil falde, idet nogle mener, at hvis revisor ikke er ubegrænset ansvarlig, vil det have en negativ præventiv effekt. Der er dog en række andre forhold, der betyder, at revisor fortsat vil have stærke incitamentter til at udføre revision af høj kvalitet. Den grænse, hvorpå revisors erstatningsansvar bliver fastlagt, vil stadig være en væsentlig forpligtelse, der kan mærkes, men den vil blot ikke være ødelæggende for revisionsfirmaet som ved det ubegrænsede ansvar. Sammen med det styrkede tilsyn, disciplinærnævnet og omdømme er det et værn mod, at kvaliteten vil falde. Revisors omdømme synes at være den største incitamentsgrund til, hvorfor kvaliteten af den udførte revision

ikke vil falde, fordi revisors omdømme er vigtigt for tilliden til revisor og dennes påtegning. Revisor vil ikke kunne agere i markedet uden et godt omdømme, hvorfor dette vil virke præventivt i relation til at levere ydelser af høj kvalitet. Respondent X argumenterer også imod den påstand om, at revisor blot vil læne sig tilbage og sjuske, hvis der ikke er ubegrænset hæftelse, med at det kan betyde et utroligt image tab ved at være involveret i sådan nogle store sager.

London Economics har udarbejdet en uafhængig undersøgelse, og deres empiriske analyse viser, at en begrænsning af ansvaret ikke forringer kvaliteten af revisors arbejde. Ligeledes er virksomhederne af den opfattelse, at det ikke vil forringe kvaliteten af revisionen ved indførsel af en ansvarsbegrænsning (*London Economics, 2006*).

Respondent Z mener, at når revisor tager en høj uddannelse, tager høje timepriser for det stykke arbejde, som de udfører og har den rolle, som revisor har, så kan kunderne og offentligheden også godt tillade sig at kræve noget af revisor på samme måde som, hvis der bruges anden faglig bistand. Derfor mener han, at hvad enten man er revisor eller tømrer, så må de være ansvarlige for det stykke arbejde, de nu udfører, og hvis revisor er ansvarlig for et tab på 100 mio., så skal revisor dække de 100 mio. På den baggrund har han svært ved at se, hvordan en ansvarsbegrænsning skulle indføres, selvom han gerne så, at den risiko revisor løber ved at blive krævet erstatningsansvarlig er så lille som mulig.

Et andet argument imod at begrænse revisors ansvar lyder, at det vil svække tilliden eller nytten af revisors blanke påtegning, hvis erklæringen ikke dækker det fulde evt. tab, der måtte være. Det uddybes med, at offentligheden vil se på revisors påtegning i et andet lys, fordi de vil sige, det kan godt være, at revisor har skrevet sådan i påtegningen, men de kan i realiteten kun kendes ansvarlig for f.eks. 300.000 euro, eller hvor niveauet nu er lagt. Kan offentligheden så bruge den erklæring til noget? Nogen vil kunne bruge den, mens andre vil tænke, såfremt der er mange investorer, så er der ikke penge til alle hos revisor i og med deres ansvar er begrænset. Set i dette lys menes det, at en ansvarsbegrænsning vil svække nytten af påtegningen og derfor ikke bør indføres.

I dansk ret er der et helt grundlæggende princip om, at skadelidte skal have mulighed for at gå fuldt ud efter dem, de vælger at gå efter. Det mener respondent Q taler imod at indføre en ansvarsbegrænsning, og der skal være en klar argumentation for, hvorfor det er revisor, som skal have en særlig begrænsning og ikke f.eks. advokater, herunder hvorfor man skal bryde med et

grundlæggende retsprincip for lige præcis revisorer. Det må antages, at nærværende afhandling tydeliggør dette.

Et sidste argument der bliver brugt imod at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar er, at hvorfor skal revisionsbranchen forfordes i forhold til andre liberale erhverv, da ingen andre professioner har samme mulighed for ansvarsbegrænsning ved lovgivning. Til det kan siges, at ofte i andre professioner har de mulighed for ved aftale at kunne begrænse deres ansvar, hvilket som sagt ikke er en mulighed for revisorer i forbindelse med erklæringsafgivelse. Der er således ikke andre professioner, som har samme manglende mulighed for at afdække risikoen for et ansvar og samme ubegrænsede risiko. Herunder risikoen for at hæfte for andres handlinger grundet solidarisk hæftelse. Det der gør sig gældende for, at revisionsbranchen bør behandles individuelt, er den manglende forsikringsdækning og de mulige store erstatningskrav.

Det er ikke alle, der mener, at revisors ansvar har nået et urimeligt niveau. Således har Erhvervsstyrelsen givet udtryk for, at de ikke vil følge EU henstillingen med begrundelsen, at de anser ansvarsfordelingen i den danske erstatningslov for værende proportional og ønsker derfor ikke at begrænse det erstatningsretlige ansvar for et enkelt liberalt erhverv. Dansk Industri deler samme synspunkt som Erhvervsstyrelsen og har tiltro til, at de danske domstole sikrer den fornødne proportionalitet i afgørelserne.

FSR kritiserer Erhvervsstyrelsen på dette punkt. Kritikken går på, at selv om proportionaliteten eksisterer, er der ingen garanti for rimelighed med henvisning til den solidariske hæftelse, som gør revisor til et fristende mål, og således medvirker til *"deep pocket"* fænomenet (Gimsing, Jepsen, 2010)(Klok, 2011). Med den holdning, som har præget Erhvervsstyrelsen og Dansk Industri, undlader de at tage højde for den kraftige udvikling, der er sket efter Finanskrisen.

Professor Lars Bo Langsted kritiserer også Erhvervsstyrelsen på dette punkt og anfører, at begrænsningen ikke er fremlagt af EU kommissionen for at beskytte revisionsfirmaerne, men derimod for at sikre, at den nødvendige kapacitet er tilgængelig for samfundet. Endvidere argumenterer Langsted for begrænsningen med, at revisors branche som liberalt erhverv er forskellige for andre, idet denne under de gældende erstatningsretlige regler ikke kan aftale sig til en ansvarsbegrænsning under henvisning til, at revisor ikke har nogen at indgå aftalen med. Dette skal ses i lyset af, at revisors

arbejde i forbindelse med lovpligtig revision ikke har en begrænset brugerkreds. Revisor kan derfor blive erstatningsansvarlig overfor en ukendt kreds for et ukendt beløb.

Efter revisorerne er blevet idømt en erstatning på 177 mio. i sagen om Memory Card Technology appellerer revisionsbranchen til politikerne om at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar. Forslaget er straks blevet afvist af den tidligere erhvervs- og vækstminister Annette Vilhelmsen. Højesteret skal nu vurdere om revisorer i princippet kan pålægges et ubegrænset erstatningsansvar, når de ikke opdager bedrageri. Endvidere skal det vurderes om Venstre Landsret gjorde ret i at frifinde bestyrelsen for erstatningsansvar med henvisning til de dagældende regler i aktieselskabsloven om bestyrelsens pligter til at sørge for, at de finansielle og regnskabsmæssige forhold var i orden. Selv de mest kompetente revisorer kan ikke opdage kriminelle forhold, medmindre de fra starten går til opgaven med mistillid til den virksomhed, hvis regnskaber de har påtaget sig at revidere. Uden en ansvarsbegrænsning vil det medføre, at revisorerne fremover vil blive tvunget til at revidere virksomheder ud fra en anden grad af mistænkeliggørelse end hidtil, fordi det kan blive dyrt at lade være. Bliver udfaldet af sagen stadsfæstet bliver regeringen nødt til at revurdere sin holdning. Ikke af hensyn til revisorerne, men af hensyn til de konsekvenser, det kan få for virksomhederne. Konsekvensen kan blive, at revisorerne i stigende grad afviser at påtage sig en opgave, hvis risikoen bliver for stor, og det kan ingen have interesse i (*Jyllandsposten, 2013*).

Der er blevet vedtaget et nyt direktiv om revision generelt og en forordning om revision af offentligt betydningsfulde virksomheder, hvorfor revisorlovgivningen står foran en større opdatering. I forbindelse hermed har EU valgt ikke at tage henstillingen om en begrænsning af revisors ansvar med og har således valgt ikke at behandle den og tage den op til mere end en henstilling. Respondent Q mener ikke, at henstillingen kom med fordi dengang i 2008, hvor EU Kommissionen kom med denne henstilling var Finanskrisen ikke rigtig begyndt endnu, og det gik godt og de tænkte, at revisors ansvar skulle begrænses for at få mere konkurrence på revisionsområdet. Hvorimod i 2011, da denne reform blev fremsat, der havde vi haft Finanskrisen og var midt i den. Kommissionens tese var, at revisorerne ikke havde gjort deres arbejde ordentligt, idet de ikke var uafhængige, og tilliden til revisorerne var væk. Endvidere mente Kommissionen til dels, at revisorerne havde en stor rolle i Finanskrisen, og derfor måtte de også betale en del af prisen for, hvorfor de havde givet blanke påtegninger i de banker, som gik ned efterfølgende, og hvorfor havde de ikke advaret os alle om krisen. I det lys tror

Respondent Q ikke, at Kommissionen havde den store lyst til at begrænse revisors ansvar, og derfor kom det ikke med, men henstillingen gælder stadig.

I Danmark har der politisk heller ikke været den store lyst til at begrænse revisors ansvar efter Finanskrisen, idet det menes, at vi ikke har kunnet have tillid til, at revisorerne advarede om sådanne forhold. Dette kan ses i sammenhæng med en udtalelse fra en tidligere minister, som for et år siden udtalte, at hun ikke kunne se nogen grund til at begrænse revisors ansvar, tværtimod er der mere en nogensinde behov for tillid til det, revisor skriver under på, og at de samtidig tager ansvaret for det de skriver under på.

Ifølge Respondent Q har der to gange været en politisk stillingtagen til at begrænse revisors ansvar, hvilket begge gange har ført til, at det ikke er blevet indført. Første gang var da henstillingen kom, og der var begrundelsen den, at Danmark har et grundlæggende retsprincip, som nævnt tidligere, og der var ikke vægtige argumenter for, hvorfor der skulle brydes med det i Danmark. Senest i 2013 vurderede Annette Vilhelmsen igen, at regeringen ikke synes, at Danmark skulle følge henstillingen, fordi der ikke var behov for mindre tillid til revisorer, og hun var bange for, at en begrænsning ville svække tilliden eller nytteværdien af revisors påtegning. Dette er således Respondent Q' holdning til, hvorfor Danmark ikke har valgt at indføre en ansvarsbegrænsning.

Indførelse af reglerne om en begrænsning kan ske ved forskellige modeller, som nævnt længere oppe. NRF støtter forslaget om at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar med den begrundelse, at et enkelt erstatningskrav derved ikke vil kunne true eksistensen af det enkelte revisionsfirma. De mener, at begrænsningen skal bestemmes i forhold til revisionshonoraret, således at begrænsningen bliver korreleret med omfanget af revision (*NRF, 2008*). Respondent Z mener også, at hvis revisors ansvar skal begrænses, må det stå i forhold til den genstand der revideres, den risiko der påtages samt det honorar revisor får.

Peter Gath, statsautoriseret revisor fra KPMG, argumenterer i sin artikel Grænser for ansvar – ret og rimeligt, for en maksimal beløbsmæssig grænse, som i Danmark kunne være 50-100 mio. kr. eller højere, i hvert fald begrænset. Begrundelsen for det er, at det vil sikre fuld dækning for de handlinger, som revisor er ansvarlig for i langt de fleste erstatningssager. Endvidere pointerer Peter Gath, at en ansvarsbegrænsning bør kombineres med den betragtning at ændre kravene til revisors ansvarsforsikring, således at revisor altid vil være dækket op til den lovmæssige begrænsning (*Gath, 2011*).

Respondent Y er ikke helt sikker på hvilken en af metoderne Danmark skal vælge, men tror dog en beløbsmæssig begrænsning, ligesom i Tyskland, vil fungere bedst. Respondent Y mener yderligere, at det vil være svært med en aftalt begrænsning, fordi hvordan vil det have virkning overfor tredjemand.

I den udstrækning flere og flere lande måtte indføre en begrænsning bliver konsekvensen en forøget interesse for at holde danske revisionsfirmaer ansvarlige gennem såkaldt forum shopping. Forum shopping betyder at ved aflæggelse af en retssag, vil sagsøger overveje hvilken domstol i et givent land, der har de mest fordelagtige vilkår, for derved at kører sagen i det land.

Spørgsmålet om, hvor en beløbsmæssige grænse bør ligge, er vanskelig og må overvejes i forhold til de foreliggende forsikringsmuligheder og ønsket om at undgå forum shopping (*Vase, 2011*).

Lande som Tyskland, Belgien, Østrig, Slovenien og Grækenland, har valgt at følge EU henstillingen om at begrænse erstatningsansvaret for revisorer om end på forskellig vis. I England har de valgt at begrænse kredsen, hvorpå revisor kan blive erstatningsansvarlig overfor til en meget snævrere kreds, mens andre lande har begrænset beløbet, hvormed revisor kan ifalde erstatningsansvar. Dette gælder f.eks. Tyskland og Belgien, der har et loft på 1 mio./4 mio. euro og 3 mio./12 mio. euro ved henholdsvis unoterede og noterede virksomheder. Det ses her, at der er valgt forskellige beløb for unoterede og noterede virksomheder, hvilket virker hensigtsmæssigt, idet der er forskellige forhold, som gør sig gældende.

I Grækenland svarer den beløbsmæssige grænse til tre gange Højesteretspræsidentens løn, hvilket må siges at være lidt mere kreativt (*London Economics, 2006*).

I Sverige har man nedsat forslag om at begrænse ansvaret med en absolut grænse på 100 mio. SEK pr. opgave suppleret med en subsidær og proportional hæftelse i forhold til virksomhedens ledelse. Dette indebærer, at ledelsen står som den første til at erstatte krav, hvis begge parter er skyldig i samme skade (*Gimsing, Jepsen, 2010*).

Danmark kunne tage ved lære af andre landes erfaringer med at begrænse ansvaret. For på den måde at sikre fortsat konkurrence og for at sikre, at der stadig er et tilstrækkeligt udvalg af revisionsfirmaer, der har kapaciteten til at varetage revisionsopgaverne – og er villige til dette under de gældende forudsætninger. Det vurderes relevant at sætte loft på det maksimale beløb, hvormed revisor kan blive erstatningsansvarlig for. Eller som alternativ begrænse ansvaret til de værdier revisor direkte kan påvirke, således at der ikke hæftes for krav baseret på markedsværdier, som ville være urimeligt, set i

lyset af at revisor ingen indflydelse har på disse. Endvidere anbefales, at revisors solidariske ansvar begrænses, således at der ikke kan fremsættes krav mod revisor, før der er fremsat krav mod ledelsen.

Det er en politisk beslutning, om henstillingen skal tages op til overvejelse igen. Erhvervsstyrelsen er i løbende dialog med revisionsbranchen omkring dette. Der skal ske en større implementering i forbindelse med det omtalte EU forslag, og der må Danmark overveje, om det er noget, der skal ses på i den sammenhæng.

Vælger Danmark fortsat at vende det blinde øje til udviklingen inden for revisoransvar, vil det få alvorlige konsekvenser, ikke kun for revisionsbranchen, men også for samfundet som helhed. Der må indføres nogle andre ændringer eller regler, som kan modgå revisors solidariske hæftelse og revisors forsikringsdækning. Forslag til dette vil blive uddybet i næste kapitel.

6.1. Sammenfatning

Ud fra ovenstående må det konkluderes, at det er på tide, at Danmark indfører en ansvarsbegrænsning på revisors erstatningsansvar. Dette for at sikre, at der i fremtiden er en profession, der fungerer og at der fortsat er konkurrence i branchen. Revisors erstatningsansvar er nået et urimeligt niveau, hvilket ses i en række sager hvor revisorer er mødt med krav på 1 mia. kr. Bliver revisorerne dømt til at skulle betale erstatning i disse sager, vil det sandsynligvis medføre, at det pågældende revisionsfirma kolliderer, hvilket vil betyde, at konkurrencen bliver ikke-eksisterende i branchen. Dette vil gå ud over virksomhederne i deres valg af revisorer. Derudover findes det ikke rimeligt, at revisor bliver medinddraget i erstatningssager på den baggrund, at de har de dybeste lommer som følge af deres lovpligtige ansvarsforsikring, og derfor er de eneste til at betale erstatningen. Som følge af solidarisk hæftelse skal revisor betale for andres handlinger i stedet for blot sin del af ansvaret. Dette vil en begrænsning af revisors ansvar kunne modgå, hvilket revisionsbranchen ligeledes bakker op.

Erhvervsstyrelsen er dog ikke af samme opfattelse, da de mener, at der i den danske erstatningslov er proportionalitet og derfor ikke ønsker at indføre en ansvarsbegrænsning for et enkelt liberalt erhverv. Endvidere menes det, at det vil forringe kvaliteten af revisors arbejde og svække tilliden til revisors påtegning.

Der er en række argumenter for henholdsvis imod at indføre en begrænsning af revisors ansvar, hvilket er anskueliggjort i nedenstående tabel.

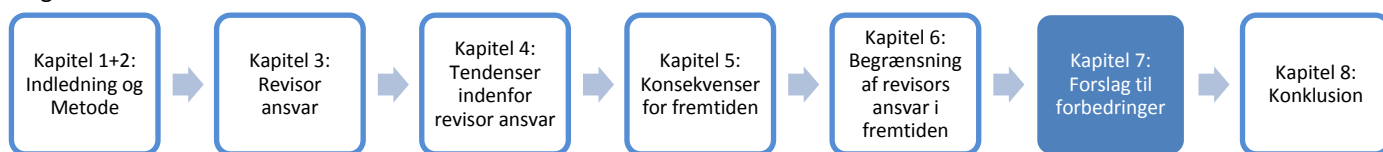
Tabel 6.1.

For	Imod
• Reducere risikoen for kollaps blandt de største revisionsfirmaer • Styrker konkurrencen i branchen • Værn mod Deep Pocket • Fald i forsikringsomkostninger → lavere revisionshonorar • Øger muligheden for at tiltrække og fastholde medarbejdere • Revisor undgår at blive ansvarlige for andres handlinger • Tager domstolene ikke stilling til den faktiske skyldgrad, kan professionen ikke fungere	• Skadelidte risikerer ikke at få dækket sit tab • Kvalitet vil falde • Revisor må stå til ansvar for det arbejde, der bliver udført • Vil svække tilliden/nyttens til revisor og revisors påtegning • Grundlæggende princip i dansk ret • Forfordelt i forhold til andre professioner

Kilde: Egen tilvirkning

7. Forslag til forbedringsmuligheder

Figur 7.1

Kilde: Egen tilvirkning

I dette afsnit vil jeg komme med forslag til, hvilke ændringer der bør foretages i det omfang, at en begrænsning af revisors erstatningsansvar ikke finder sted, for at forhindre de omtalte konsekvenser bliver til en realitet for revisionsbranchen. Det baseres på udviklingen inden for revisoransvar samt foranstående analyse.

I forhold til den problemstilling at revisor bærer en uforholdsmæssig del af ansvaret i forhold til ledelsen og evt. andre rådgivere, ville en løsning være at indføre lovpligtige ledelsesansvarsforsikringer. En obligatorisk ledelsesansvarsforsikring vil bidrage til en mere effektiv grænsedragning af ansvarsfordelingen mellem ledelsen og revisor.

En lovpligtig ledelsesansvarsforsikring vil yderligere mindske risikoen for, at revisor bliver medinddraget, blot fordi revisor har en obligatorisk ansvarsforsikring og er den eneste, der kan erstatte økonomiske tab ved virksomhedssammenbrud. En lovpligtig ledelsesansvarsforsikring vil være med til at sikre, at der er dækning af tabet hos andre en revisor. Dette vil mindske risikoen for, at revisor skal betale for andres handlinger, i stedet for kun sin del af tabet, hvilket virker mest rimeligt. I sammenhæng til dette kunne det overvejes, om der nødvendigvis bør gælde et solidarisk ansvar eller i så fald begrænse det, således at revisor ikke hæfter urimeligt på ledelsens vegne.

Respondent Y mener, at hvis de nævnte sager bliver afgjort med de meget høje krav, er det nødvendigt med en diskussion omkring en ansvarsbegrænsning, og der vil komme et stigende pres på, at der kommer lovpligtige bestyrelsesansvarsforsikringer. Han mener som minimum, at medlemmer i revisionskomiteerne skal have forsikringer, så der kommer en mere ligelig fordeling af mulighederne for at opfylde erstatningskrav, end der er i dag. I den forbindelse vil der være modsatrettede interesser mellem revisionsprofessionen og Dansk Industri. Dansk Industri vil have den holdning, at det ikke er deres medlemmer, som skal bære den byrde i forhold til, at det koster penge at blive forsikret. I den sammenhæng kan det siges, at hvorfor er det så rimeligt, at revisorer skal betale forsikring og have den byrde, når andre ikke mener de skal. Det er, som sagt ledelsens regnskab og ikke revisors, og det må

derfor være rimeligt, at dem, som aflægger regnskabet i det mindste kan stå på mål for det og betale deres del af ansvaret. En lovpligtig bestyrelsesansvarsforsikring vil bidrage til dette. Respondent Y mener, at det bliver en dialog mellem forskellige erhvervsorganisationer omkring, hvordan forsikringsbyrden skal fordeles, men kan godt forestille sig, at løsningen bliver en lovpligtig bestyrelsesansvarsforsikring.

Den udvikling, der har været i sager og erstatningskrav mod revisor, har medført, at der er en begrænsning i den forsikringsdækning, som revisor kan opnå, hvorfor det, som anført tidligere, er en illusion, at revisors ansvarsforsikring dækker et hvert tab. Mindstekravene til forsikringssummen udgør 2-20 mio.kr alt efter antallet af revisorer, hvilket de færreste kan nøjes med. Mindstekravene virker således ikke velbegrundede, og at de indholdsmæssige krav til revisors forsikringsdækning skal være mindre end de tilsvarende krav til advokater, virker heller ikke velbegrundet.

Respondent Y mener, at lovkravet til forsikringer er meget lavt i forhold til de faktiske forsikringer, som revisionsfirmaerne har. Såfremt det vælges kun at tegne en forsikring på de 20 mio. og derved holde sig til lovkravene, vil den ikke være meget værd, fordi det vil måske række til tre små sager, og så er forsikringssummen opbrugt. Med det kan det siges, at lovkravene til revisors ansvarsforsikring bør revurderes, så de er svarende til den udvikling, der har været inden for revisors erstatningsansvar.

En ansvarsbegrænsning suppleret med større krav til revisors lovpligtige ansvarsforsikring vil forbedre revisors forsikringsdækning og således de skadelidtes situation, i forhold til den situation, at de ikke får hele deres tab dækket. Kravene til revisors ansvarsforsikring bør ændres på en sådan måde, at der etableres sikkerhed for, at revisor altid er dækket op til den lovmæssige grænse. Dette vil føre til, at revisor altid vil være forsikringsdækket og derfor ikke risikerer at være uden dækning. Samtidig vil det mindske risikoen for, at et revisionsfirma kollapse på baggrund af et urimeligt stort erstatningskrav.

Som nævnt er det bestyrelsen, der aflægger regnskabet, hvorimod revisor skal sikre, at det af bestyrelsen aflagte regnskab er retvisende. Revisor er den sagkyndige, idet denne er underlagt et professionsansvar, mens det forventes, at bestyrelsen har de fornødne kompetencer til at aflægge regnskabet effektivt og forsvarligt. Er dette ikke tilfældet, vil bestyrelsen være afhængig af sin revisor og vil ikke kunne stille spørgsmålstejn ved det, som revisoren fortæller dem. Ofte sidder der ikke kompetente nok bestyrelsesmedlemmer, som stiller spørgsmålstejn ved det, revisionen kommer frem til. Det fremhæves i sagen om Memory Card Technology, som medfører, at der ikke er den fornødne balancegang mellem bestyrelsen og revisor.

En mulighed vil være at stille større krav, end der stilles i dag til bestyrelsesmedlemmer for, at de på den måde kan udføre deres funktion ordentlig og forsvarligt, og så der i større omfang sker en professionalisering af bestyrelsesmedlemmer, end vi allerede har set.

Respondent Y udtaler, at man hele tiden prøver at skærpe kvaliteten hos bestyrelsen, og især Finanstilsynet gør meget ved problemet ved at afsætte bestyrelsesmedlemmer og stille konkrete krav til dem. Han siger yderligere, at den ansvarsnorm, der bliver lagt ned over bestyrelser, afhænger meget af hvem der sidder i bestyrelsen, og derfor er der en debat om, at der skal sidde nogle mere kvalificerede bestyrelser i virksomhederne.

Ved at stille større krav til bestyrelsen kan det tilsyn, som de nu en gang er, aktiveres noget mere, hvilket betyder, at de kan udføre deres rolle mere effektivt og forsvarligt. I Memory Card Technology kan det diskuteres, om bestyrelsen udførte deres tilsyn med direktionen godt nok, eller om de rent faktisk tilsidesatte deres pligt.

Respondent Z mener ligeledes, at der stilles for få krav til bestyrelsesmedlemmer, idet han synes, at når vi har med professionelle bestyrelsesmedlemmer at gøre, og de får et honorar for at sidde der, så må det være rimeligt at stille krav til dem og forvente, at de kan påtage sig det ansvar, som det kræver. Han mener, at det bagefter er for let for bestyrelsen at sige, vi havde jo en direktør og to dygtige revisionsfirmaer, og de gav os ingen anledning til at tro, der var noget galt. I den sammenhæng mener respondent Z, at der tages for let på bestyrelsens ansvar, og at de slipper for let for deres reelle ansvar. Derfor må det være nødvendigt at stille større krav til bestyrelsesmedlemmer i en virksomhed for, at de kan udføre deres funktion på en effektiv og forsvarlig måde. NRF er kommet med et forslag om, at bestyrelsens pligter skal specificeres yderligere i forhold til ansvaret for regnskabsaflæggelse samt interne kontroller.

I nærværende afhandling lægges det således til grund, at følgende ændringer er påkrævet enten sammen med eller uden en ansvarsbegrænsning for at forhindre at den hidtidige udvikling får alvorlige konsekvenser for revisionsbranchen:

- Indførelse af lovpligtig ledelsesansvarsforsikring
- Bør der gælde et solidarisk ansvar
- Mindstekravene til revisors ansvarsforsikring skal ændres
- Større krav til bestyrelsesmedlemmerne

Det er forfatterens opfattelse, at disse ændringer sammen med en begrænsning af revisors erstatningsansvar, kan være behjælpelige i forhold til at sikre, at revisionsbranchen ikke vil løbe ind i de konsekvenser beskrevet længere oppe, som vil være ødelæggende for branchen. Endvidere at sikre en mere rimelig ansvarsfordeling i erstatningssagerne og begrænse de urimelige store krav til et minimum. Selvfølgelig skal revisor stadig stå til ansvar, såfremt denne laver en faglig fejl, men det kan ikke være hensigten, at det skal være ødelæggende for et revisionsfirma. Det skal således være et beløb, der kan mærkes, men ikke er ødelæggende.

8. Konklusion

Figur 8.1

Kilde: Egen tilvirkning

Formålet med nærværende afhandling har været at undersøge tendenserne indenfor revisoransvar, samt hvilke konsekvenser disse kan få for revisionsbranchen i fremtiden, og ud fra dette undersøge, om det er relevant at indføre en begrænsning af revisors erstatningsansvar.

Ansvarsformerne erstatnings- og disciplinæransvar er blevet klarlagt sammen med hvilke betingelser, der gør sig gældende for disse. De er primært beskrevet i relation til revisorprofessionen for at hjælpe læser med forståelsen i den efterfølgende behandling af tendenserne inden for revisors ansvar. Den sanktion, som en revisor kan pådrage sig for en given handling varierer alt efter grovheden af overtrædelsen.

Et erstatningsansvar for revisor betinger, at nogen lider et tab, og at revisor ikke har udført sit arbejde på en rimelig og forsvarlig måde. Udgangspunktet for ansvaret er i culpareglen, der er den grundlæggende erstatningsnorm i dansk ret. Revisors ansvar vil blive vurderet ud fra et professionsansvar, hvorfor et skærpet culpaansvar er gældende over for revisor. Der er solidarisk hæftelse ved erstatningsansvar, hvilket indebærer, at revisor hæfter sammen med ledelsen i en given erstatningssag.

Disciplinæransvaret udgør det ansvar, som revisor kan ifalde ved overtrædelse af god revisorskik ved forsømmelse af de pligter, som hvervet som minimum kræver. RL § 16, stk. 1 er hovedbestemmelsen, som anfører, at revisor skal udføre opgaverne i overensstemmelse med god revisorskik samt den hurtighed og nøjagtighed, som er mulig i forhold til opgavens art.

Revisornævnet, som er det organ, der sanktionerer inden for disciplinæransvar, tager stilling til, om en revisor har tilsidesat sine pligter, og nævnet udøver således dømmende virksomhed. Har revisor begået fejl, sanktionerer nævnet dette. Responsumudvalgets opgave består derimod i at afgive vejledende udtagelser i forbindelse med forespørgsler omkring god revisorskik, hvilket typisk forekommer fra domstolene.

Revisor kan godt både indbringes for Revisornævnet og derefter idømmes et erstatningsansvar, således udelukker disse to ansvarsformer ikke hinanden. Dette tydeliggøres af de to eksempler, som er gennemgået, henholdsvis Memory Card Technology sagen og sag 69/2013. Dette scenarie synes ikke at påvirke de adspurgte respondenter, da de for det første synes, at det er to forskellige ting og for det andet hører det med til professionsansvaret, som tilfalder revisor.

Ud fra min analyse af tendenserne inden for revisoransvar er det blevet tydeligt, hvilke problemstillinger der eksisterer. Forholdene er set fra revisors synspunkt.

Første tendens er ansvarsfordelingen mellem ledelsen og revisor. Bestyrelsen pålægges det overordnede ansvar for årsrapporten, jf. SL § 115-117. Udgangspunktet er, at ledelsen samt revisionen er fastlagt af de lovmæssige rammer for regnskabsaflæggelse. Dette forudsætter, at selve forberedelsen og aflæggelsen skal holdes adskilt fra revisionen, og ledelsen har således ansvaret for, at der aflægges en retvisende rapport. Revisionen har opgaven at påse, at årsrapporten er retvisende gennem sit virke som kontrollant. Efter de gældende regler har de forskellige roller i relation til aflæggelse af årsrapporten, men begge skal sørge for, at kvaliteten er i orden. Rollefordelingen er naturlig, fordi ledelsen må formodes at kende virksomheden bedst. De er ansvarlige for en forsvarlig organisation af virksomheden, der kan generere de nødvendige oplysninger, som skal danne grundlag for årsrapporten. Fokus er derimod på, at det er nødvendigt at se på ansvarsforholdene mellem ledelsen og revisor i lyset af de konkrete opgaver og med udgangspunkt i ansvarsreglerne, der gælder for henholdsvis ledelsen og revisionen. Grunden til det er for at kunne skelne mellem, hvem der skal pålægges ansvaret, når det går galt, og der skal findes en syndebuk. Der er ikke en klar grænsedragning mellem disse, og den ene parts ansvar udelukker ikke den andens ansvar. Ledelsen og revisionen må derfor være indstillet på at kunne ifalde ansvar, hvis det udførte arbejde ikke er tilfredsstillende.

Ledelsen bedømmes efter den almindelige culpanorm, hvorimod revisorer er underlagt et professionsansvar, og der er derfor tendens til, at revisor står tilbage med sorteper, i tilfælde af at virksomheden kollapse. Dette som følge af, at revisor er et attraktivt mål, når tabet skal dækkes på baggrund af solidarisk hæftelse og lovpligtig ansvarsforsikring.

En anden problemstilling er, at der i dansk ret er et grundlæggende princip om solidarisk hæftelse, som gør, at sagsøger kan henvende sig til hver enkelt ansvarlig med sit fulde krav. Dette gør revisor til det mest attraktive erstatningssøgsmål sammen med deres lovpligtige ansvarsforsikring, hvorfor det er revisor, som kommer til at bære hele ansvaret. Revisor kommer til at betale det fulde tab, i stedet for

kun den del, som kan henføres til dennes fejl på grund af solidarisk hæftelse med ledelsen. Dette forekommer ikke hensigtsmæssige og rimeligt.

En tredje tendens er, at kuratorer og investorer forsøger at inddrage revisorer i erstatningssager, idet revisorer er dem, som har bedst mulighed for at betale erstatning igennem deres lovpligtige forsikring. Dette kaldes "*deep pocket*" fænomenet. Det er derfor ikke de faktiske undladelser eller handlinger fra evt. ledelsens side, som er vigtige, men i stedet hvor det er størst chance for at få dækket tabet. Revisor holdes således ikke kun ansvarlig for egne handlinger men også for andres, fordi revisor i modsætning til ledelsen, er omfattet af en lovpligtig ansvarsforsikring.

Udviklingen her skaber en række konsekvenser for revisionsbranchen ved, at det har høje omkostning for den sagsøgte revisor, da en retssag ofte strækker sig over flere år. Det udgør også en stor risikofaktor for revisor i forhold til, hvad denne får ud af en konkret sag. Til sidst medfører det stigende forsikringsomkostninger i og med, der er øgede chancer for at blive sagsøgt, flere retssager og omkostninger til advokater.

Den fjerde og væsentligste problemstilling ved de nuværende regler for revisoransvar er, at revisorer er forpligtet til at tegne en ansvarsforsikring i henhold til lovgivning. Revisor er derfor den eneste aktør, som har krav om en obligatorisk forsikring. Det kan således konkluderes, at ved et virksomhedssammenbrud bliver revisorer det absolutte mål, når nogen skal drages til ansvar, fordi sammen med reglerne om solidarisk ansvar er revisor den eneste, som kan betale. Dette gøres uden hensyn til, at det er ledelsen, der udarbejder regnskabet, og som måske har foretaget noget svigagtigt. Revisor har ofte blot ikke levet op til god revisorskik.

På den måde kommer revisionsbranchen til at agere forsikringsselskab, idet de har tegnet en forsikring af betydelig størrelse, hvilket risikerer at svække den fornødne agtpågivenhed hos bestyrelser og kreditorer, fordi de fejlagtigt betragter revisor som en forsikring. FSR er også opmærksomme på problemstillingen.

Konsekvensen af stigende antal sager mod revisor, stigning i sagernes betydning og beløbsmæssige omfang, er at forsikringspræmien stiger markant, hvilket vil gå ud over prisen på revision og dermed dyrere for virksomhederne at få udført revision.

Det er en illusion, at revisors ansvarsforsikring dækker ethvert tab, da der er begrænsninger på de dækningssummer, som revisor kan tegne, hvilket betyder, at hvis et eller flere erstatningskrav

tilsammen overstiger dækningssummen, vil revisor være uden dækning. Det vil medføre, at det involverede revisionsfirma vil kollapse, medmindre ejerne kan dække tabet.

Som følge af den udvikling der har været, er der på det globale markedet problemer med at få etableret de fornødne forsikringsdækninger, og der er kun få forsikringsselskaber, der er klar til at tegne forsikring på revisoransvar. Dette hænger ikke sammen med, at der i markedet er forventninger fra store virksomheder og deres regnskabsbrugere om, at deres revisorer har en forsikring af betydelig værdi. Barrieren her kan føre til, at kun få revisionsfirmaer vil være i stand til at få tilstrækkelig forsikringsdækning, hvilket vil sætte en begrænsning for selve virksomhederne i deres valg af revisionsfirma.

En femte tendens er, at der er sket en stigning i erstatningskravene, som bliver rejst mod revisorer, og at de overskrider almindelige krav til proportionalitet mellem revisors indtjening, og det krav revisor risikerer at skulle betale ved en evt. erstatning. Det viser sagerne fra IT Factory, Roskilde Bank, EBH Bank, hvor revisorerne alle er mødt med krav på 1 mia. kr.

Til sidst må det siges, at der er en forventningskløft mellem regnskabsbrugere og revisionen, idet der er stor forskel på, hvad offentligheden forventer af revisionen, og det revisionsbranchen mener, en revisor skal foretage sig. I sager, hvor revisorer bliver mødt med erstatningskrav, uanset hvilke årsager der måtte være ført til konkurser, viser det, at der i den brede offentlighed er den misforståelse, at revisor er gatekeeper i forhold til at afdække bedrageri og regnskabssvindel.

Denne forventningskløft er et problem for revisionsbranchen, fordi jo større kløften er, des mindre pålidelighed har offentligheden til revisors arbejde. FSR og revisionsfirmaerne står således overfor en stor informationsopgave med at forklare, hvad revisors arbejde og ansvar indebærer over for offentligheden.

På baggrund af analysen af tendenserne inden for revisoransvar er der foretaget en analyse af hvilke konsekvenser disse kan medføre i fremtiden, såfremt der ikke sker ændringer i de nuværende regler. Konklusionen må være, at det kan få nogle katastrofale konsekvenser for revisionsbranchen, såfremt det ubegrænsede ansvar forbliver. Konsekvensen, hvis en af de store revisionshuse bliver dømt i en milliardssag, vil være at det pågældende revisionsfirma kollapse, hvilket vil reducere konkurrencen på markedet til ikke eksisterende. Dette vil gå ud over de børsnoterede virksomheder, da de derved ikke har muligheden for at vælge imellem et bredt udvalg af revisorer. Endvidere vil et ubegrænset ansvar

have den konsekvens, at der er færre og færre revisorer, som vil påtage sig revisionen af de helt store virksomheder med den grund, at risikoen er for stor i forhold til den indtægt de får ind. Konsekvensen vil blive, at der til sidst ikke er nogen til at foretage revision af disse virksomheder.

Ved et sagsanlæg er det ikke kun det økonomiske aspekt, som har en rolle, revisionsfirmaet og de enkelte revisorers omdømme bliver påvirket negativt, hvilket vil påvirke den tillid til revisor, som er afgørende for at deres virke. Det vil også have den konsekvens, at det bliver sværere at tiltrække kompetente medarbejdere og bibeholde de erfarne med henblik på at sikre fremtidige partner. Til sidst kan det have den konsekvens, at der ikke er noget forsikringsselskab, som vil forsikre revisorerne, hvorfor branchen vil blive selvforsikrende, ligesom tilfældet er i USA, hvilket vil være en uheldig situation.

Det synes påkrævet, at der sker ændringer, inden vi ser nogle af disse konsekvenser bliver en realitet, og revisionsbranchen kommer til at stå overfor nogle store udfordringer. Der er således foretaget en diskussion af EU's forslag om at indføre begrænsning af revisors ansvar for at vurdere, om det er relevant at indføre i Danmark.

På baggrund af diskussionen om indførelse af en ansvarsbegrænsning kan det konkluderes, at det i Danmark er på tide, at vi indføre en sådan. Dette for at sikre, at der i fremtiden er en profession, der fungerer, samt sikre at der fortsat vil være konkurrence i markedet. Revisors erstatningsansvar har nået et urimeligt niveau, hvilket tydeliggøres i en række sager, hvor revisorer er mødt med krav på 1 mia. kr. Bliver revisorerne dømt til at betale erstatning i disse sager, vil det højst sandsynlig betyde, at det pågældende revisionsfirma må gå konkurs. Som vil betyde, at konkurrencen i branchen vil blive ikke-eksisterende, hvilket vil gå ud over virksomhederne i deres valg af revisorer. Derudover findes det ikke rimeligt, at revisor bliver medinddraget i erstatningssager på den baggrund, at de har de dybeste lommer som følge af deres lovpligtige ansvarsforsikring, og derfor er de eneste til at betale erstatningen. Som følge af solidarisk hæftelse skal revisor betale for andres handlinger i stedet for blot sin del af ansvaret. Dette vil en begrænsning af revisors ansvar kunne modgå, hvorfor det menes, at det er nødvendigt at indføre en sådan begrænsning, hvilket bakkes op af revisionsbranchen.

Alle de interviewede respondenter på nær en gav udtryk for, at det er nødvendigt og på tide, at vi i Danmark får indført en ansvarsbegrænsning.

Erhvervsstyrelsen er dog ikke af samme opfattelse, fordi de mener, at der i den danske erstatningslov er proportionalitet, og ønsker derfor ikke at indføre en ansvarsbegrænsning for et enkelt liberalt

erhverv. Endvidere menes det, at det vil forringe kvaliteten af revisors arbejde og svække tilliden til revisors påtegning.

Der er en række argumenter for og imod at indføre en begrænsning af revisors ansvar, som en tydeliggjort i nedenstående tabel:

Tabel 8.1.

For	Imod
• Reducere risikoen for kollaps blandt de største revisionsfirmaer • Styrker konkurrencen i branchen • Værn mod Deep Pocket • Fald i forsikringsomkostninger → lavere revisionshonorar • Øger muligheden for at tiltrække og fastholde medarbejdere • Revisor undgår at blive ansvarlige for andres handlinger • Tager domstolene ikke stilling til den faktiske skyldgrad, kan professionen ikke fungere	• Skadelidte risikerer ikke at få dækket sit tab • Kvalitet vil falde • Revisor må stå til ansvar for det arbejde der bliver udført • Vil svække tilliden/nyttens til revisor og revisors påtegning • Grundlæggende princip i dansk ret • Forfordelt i forhold til andre professioner

Kilde: Egen tilvirkning

Igennem nærværende afhandling er det blevet klart, at visse ændringer er påkrævet. Såfremt en ansvarsbegrænsning ikke bliver indført, har jeg anført, hvilket andre ændringer der synes nødvendigt for, at de omtalte konsekvenser ikke bliver en realitet for branchen. Følgende ændringer menes påkrævet enten sammen med eller uden en ansvarsbegrænsning:

- Indførelse af lovpligtig ledelsesansvarsforsikring
- Bør der gælde et solidarisk ansvar
- Mindstekravene til revisors ansvarsforsikring skal ændres
- Større krav til bestyrelsesmedlemmerne

Det lægges til grund, at disse ændringer sammen med en begrænsning af revisors erstatningsansvar vil være behjælpelige i forhold til at sikre, at revisionsbranchen ikke løber ind i de konsekvenser som er beskrevet.

9. Litteraturliste

Andersen, H. 2002. *Videnskabsteori og metodelære, Introduktion*. Samfundslitteratur, 4. udgave.

Andersen, I. 2009. *Den skinbarlige virkelighed – vidensproduktion inden for samfundsvidenskaberne*. Forlaget Samfundslitteratur, 4. udgave.

Boe, J., Reumert, K., Christensen, J.S. 2009. *Om grænsedragningen mellem ledelsen og revisors ansvar*. Revisions & Regnskabsvæsen online, nr. 1.

Erhardtson, B. 2014. *Kæmpe bøde til revisor*. Business, 6. marts, sektion 2.

Grønbog. 1996. *Den lovpligtige revisors rolle, stilling og ansvar - i den Europæiske Union – EU*. http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com96_338_da.pdf

EU Kommissionen. 2008. *Kommissionens henstilling af 5. Juni 2008 om begrænsning af lovpligtige revisors og revisionsfirmaers civilretlige ansvar*.

EU Kommissionen. 2008. *Arbejdsdokument fra Kommissionens tjenestegrene – Resumé af konsekvensanalysen*.

Federation of European Accountants. 2008. *FEE encourages all Member States to follow Commission's Recommendation on limiting auditors' liability*. FEE News.

Finanswatch. 2013. *Revisorer: Blank påtegning er ikke en købsanbefaling*. Finanswatch: <http://finanswatch.dk/Finansnyt/article6002098.ece>

FSRs responsumudvalg. 2000. *FSRs responsumudvalg 1925-2000 – 75 års jubilæumsskrift*. Foreningen af Statsautoriserede revisorer og Forlaget Thomson.

FSRs Etikudvalg. 2007. *Fra fortid til nutid i revisorstandens etiske fordring*.

FSR. 2011. *Fokus på at begrænse revisors erstatningsansvar*. FSR: <http://www.fsr.dk/Nyheder%20og%20presse/Nyheder/Nyheder%202011/Fokus-paa-at-begraense-revisors-erstatningsansvar>

Gath, P. 2011. *Grænser for ansvar – ret og rimeligt*. Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 10.

Gimsing, K., Jepsen, C. 2009. *Hvem skal nu betale?* Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 11.

Gimsing, K., Jepsen, C. 2010. *Tiden er inde til at begrænse revisors erstatningsansvar*. Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 6.

Halling-Overgaard, S. 2009. *Revisors erstatnings & disciplinæransvar*. Jurist og Økonomforbundets Forlag, 3. udgave.

Halling-Overgaard, S. 2011. *Aktuelle erstatningsretlige problemstillinger i forbindelse med revisors påtegningens ansvar*. Revision & Regnskabsvæsen, nr. 10.

Holm, C., Langsted, L.B., Seehausen, J. 2008. *An examination of actual fraud cases with a focus on the auditor's responsibility*. Accounting Research Centre (ARC), Departement of Business Studies.

Jepsen, C. 2008. *Ret og rimeligt*. Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 7.

Jyllandsposten. 2013. *Ansvarsgrænser*. Dagen leder, Jyllandsposten, 18.07.2013.

Klok, J. 2011. *Revisorer raser over dansk enegang i EU*. Børsen.

Kvale, S., Brinkmann, S. 2009. *Interview, Introduktion til et håndværk*. Hans Reitzels forlag, 2. udgave.

Langsted, L.B. 2010. *Mindre ansvar til revisorer*. Jyllandsposten, Erhverv, 28.05.2010.

Langsted, L.B., Andersen, P.K., Kiertzner, L. 2012. *Revisoransvar*. Karnov Group Denmark, 7. udgave, 3. opslag.

Langsted, L.B. 2013. *Trolle-sagen og revisorerne*. Jyllandsposten, Erhverv, 16.07.13.

London Economics, Ewert, R. 2006. *Study on the Economic Impact of Auditors' Liability Regimes*. London Economics.

Nordisk Revisor Forening 2008. *Auditors' Liability in the Nordic Countries*, NRF Proposals.

Renge, M.S. 2011. *Grænser for ansvar – ret og rimeligt*. Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 10.

Speitzer, M., Jepsen, C. 2013. *Hvornår stopper jagten på revisors dybe lommer?* Revision & Regnskabsvæsen, nr. 8.

Vase, N. 2011. *Begrænsning af revisors ansvar, et erstatnings- og forsikringsretligt perspektiv*. Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 10.

Venstre Landsret dom af 1. juli 2013. *Memory Card Technology*.

Weerd, J.V.D. 2011. *Revisors erstatningsansvar: Grænser for ansvar – ret og rimeligt*. Revision & Regnskabsvæsen online, nr. 10.